

KULTURMILJÖUTREDNING FÖRTÄTNING KV HÄRADSDOMAREN

DEL AV ENSKEDE 1:1
STOCKHOLM

2018-05-25

KULTURMILJÖUTREDNING FRAMTAGEN AV TYRÉNS AB

MEDVERKANDE KONSULTER

Martin Lagergren
Martina Berglund, Reichmann Antikvarier

BESTÄLLARE

Åke Sundvall Byggnads AB

FOTON

Tyréns AB, Reichmann Antikvarier
Foton tagna i mars och april, 2018

ILLUSTRATIONER

Tham & Videgård Arkitekter
Landskapslaget
Martina Berglund, Reichmann Antikvarier

INNEHÅLL

INLEDNING	4	PLANFÖRSLAGET	27
Bakgrund	4	Förslaget	27
Avgränsning	5		
FÖRUTSÄTTNINGAR	6	KONSEKVENSANALYS	30
Översiktsplan för Stockholms stad	6	Att bebygga parkmarken	30
Gällande planer	7	Nya smalhus	31
Lagrum	8	Nya parhus	32
		Ny gata	33
		Ny markplanering	33
		Påverkan på riksintresset	34
		Påverkan på den kulturhistoriskt värdefulla miljön	35
		Påverkan på stadsbilden	36
		Beskrivning påverkan vyerna	37
		Samlad bedömning	41
HISTORIK	10		
Stockholms trädgårdsstäder	11		
Gamla Enskede	12		
NULÄGE	17	KÄLLOR	42
Bebyggelsekaraktärer	18		
Planområdet/parkområdet	19		
Småhus och smalhus	20		
Gatumiljöer	21		
Sockenplan	22		
KULTURVÄRDEN	23		
Planområdet/parkområdet	24		
Gamla Enskede/trädgårdsstaden	25		
Funktionalismens expansion av Enskede	25		
Sockenplan	26		
S:t Eriks katolska skola	26		

BAKGRUND

I samband med detaljplanearbete vid fastigheten Häradsdomaren i stadsdelen Gamla Enskede har Tyréns AB fått i uppdrag av Åke Sundvall Byggnads AB att ta fram ett kulturmiljöunderlag. Planförslaget omfattar uppförande av två stycken fyravåningshus och fem stycken parhus på parkmark intill Sockenplan. Stora delar av stadsdelen Gamla Enskede utgör Riksintresse för kulturmiljövården och är av Stockholms stadsmuseum utpekad som en kulturhistoriskt värdefull miljö.

SYFTE

Utredningen ska bidra med kunskap om stadsdelen Gamla Enskede i allmänhet och området kring Sockenplan i synnerhet. Genom att undersöka vilka faktorer som påverkade stadsdelens planering kan både Sockenplan och hela området Gamla Enskede sättas in i ett kulturhistoriskt sammanhang. Utifrån det identifieras och definieras bebyggelsens kulturvärden och kulturmiljökvalitéer.

Meningen är att utredningens resultat ska integreras i fastighetsägarens utvecklingsplaner för området.

METOD

Utredningen tar stöd i Riksantikvarieämbetets plattform Kulturhistorisk värdering och urval (2015). Plattformen stöder ett arbetssätt med olika delmoment som syftar till att ge tydlighet, transparens och motivering till de beslut som fattas i värderings- och urvalsprocessen.

A) BESKRIVANDE

I det beskrivande delmomentet sker inventering och beskrivning av de kulturhistoriska värden som återspeglas.

Svarar på frågorna: VAD HAR HÄNT? VAD FINNS? VAD ÅTERSPEGLAS?

B) ANALYSERANDE

I det analyserande delmomentet görs den egentliga värderingen, vilka värden finns och i vilken hög grad återspeglas de ur ett kulturhistoriskt perspektiv.

Svarar på frågorna: VILKA ÄR VÄRDENA? VILKA ÄR DE HÖGA VÄRDENA?

C) PLANERANDE

I det planerande delmomentet förs en prioritering och planering, med avseende på eventuella hot och förutsättningar för bevarandet och utvecklingen av de kulturhistoriska värdena.

Svarar på frågorna: VAD KRÄVS? VAD ÄR MÖJLIGT?

D) BESLUTANDE

I det sista delmomentet beslutande sker val av styrmedel.

- regelverk & bestämmelser
- finansieringsformer
- åtgärder för vård- och utveckling
- kommunikationsinsatser samt
- metoder för uppföljning och utvärdering

Svarar på frågorna: VAD SKA GÖRAS? HUR SKA DET GÖRAS?

Vid den kulturhistoriska värderingen har plattformens två första delmoment, det beskrivande och det analyserande, tillämpats. Historik och nulägesbeskrivning utgör det beskrivande momentet. Det analyserande momentet kommer in i kapitlet där områdets kulturvärden presenteras.

Plattformen öppnar även för ett socialt och ekonomiskt perspektiv men i denna utredning har endast det kulturhistoriska perspektivet utretts.

AVGRÄNSNING

Det huvudsakliga utredningsområdet utgörs av området för planförslaget tillsammans med Sockenplan och dess närområde som är markerad med streckad gul linje. Planområdet markeras av streckad blå linje.

Vi har i utredningen även gjort utblickar till övriga Gamla Enskede samt delar av Enskedefältet och Enskedehöjden för att placera det aktuella planområdet i sitt sammanhang. Detta område markeras med röd streckad linje på illustrationen. Planområdet är rödmarkerat.

I utredningen har även begränsade jämförelsestudier gjorts med andra samtida stockholmsförorter av trädgårdskaraktär.

Ortofoto med utblicksområdets gränser (röd streckad linje), utredningsområdets ungefärliga gränser (gul streckad linje) och planområdet markerat med blått.

PLANERINGSINRIKTNINGAR KULTURMILJÖ

- Kulturmiljöns värden ska fortlöpande identifieras, säkerställas, tas omhand och utvecklas.
- Ny bebyggelse, ändringar och tillägg i befintliga miljöer ska utföras omsorgsfullt, med konsekventa karaktärsdrag och genomarbetade detaljer grundade på en gedigen analys.
- Bebyggelse som är kulturhistoriskt värdefull och har betydelse för stads- och landskapsbilden ska ses som en resurs i stadsutvecklingen.

PLANERINGSINRIKTNINGAR ARKITEKTUR & GESTALTNING

- Varje byggprojekt ska bidra till att stärka upplevelsen av Stockholm som helhet och förbättra den gemensamma stadsmiljön för medborgare och besökare. Det ska bidra positivt till omgivande stadsdel och samspela med sin närmiljö.
- I allt stadsbyggande ska läget i staden beaktas med utgångspunkt från topografi, utblickar, kontakt med det gröna och vattnet

ÖVERSIKTSPLAN FÖR STOCKHOLMS STAD

Stockholms översiktsplan (laga kraft 23 mars 2018) anger mål för stadens fortsatta planering och utveckling. Nedan redovisas ett urval av relevanta formuleringar gällande det aktuella planförslaget.

MÅL FÖR STADSBYGGANDET

ETT SAMMANHÄNGANDE PARKNÄT

Stora delar av Stockholm har ett sammanhängande nät av natur, parker, parkstråk och gröna promenader i och mellan stadsdelar. Det gröna promenad- och cykelvägnätet kompletterar gator och stadsrum och erbjuder alternativ för rörelser i staden. Det är en viktig rekreativ tillgång att vidareutveckla eftersom många stockholmare får sin uppskattade vardagskontakt med naturen, och där barn kan röra sig fritt och säkert genom sina hemmakvarter. Genom att utveckla välskötta gröna samband med populära funktioner längs välanvända promenadstråk, kan gröna områden bidra i än högre grad till en sammanhängande stad. Parkstrukturen är ett unikt karaktärsdrag för Stockholm och en stor kvalitet att vidareutveckla i en tätare och mer sammanhängande stad.

GRÖNA KVALITETER

Naturen, parkerna och de lummiga stränderna är en viktig del av Stockholms karaktär och uppskattas av såväl stockholmare som besökare. Att ta tillvara kvaliteterna i det gröna, och utveckla parker och naturområden, är en självklar del i stadsbyggandet. I takt med att Stockholm får fler invånare behövs insatser för att förbättra de gröna miljöerna, göra dem mer tillgängliga och komplettera med nya parker. Grön mark kommer ibland att bebyggas, men stadens övergripande ambition är att förbättra människors tillgång till gröna kvaliteter.

OMRÅDEN DÄR KOMPLETTERING KAN PRÖVAS

Kompletteringsmöjligheter finns även i de delar av staden som inte pekats ut som stadsutvecklingsområden. Det kan handla om att förbättra stadsmiljön, tillföra nya bostadstyper, bygga en skola eller förstärka lokala centrum. Utvecklingsmöjligheter finns även i stadens villastadsdelar, där tätheten framför allt kan ökas i kollektivtrafikhärlägen, men även längs med centrala stråk.

KULTURMILJÖ

Att väva samman ny bebyggelse med befintliga värden är angeläget i stadsbyggandet. Nya tillägg i stadsväven ska uttrycka ett medvetet förhållningssätt till kulturmiljöns värden. Stadsbyggandet förutsätter en bred kunskap om till exempel kulturhistoriska, sociala och estetiska aspekter.

Bebyggelsens uttryck speglar olika skeden av stadens utveckling, samhällshistoriska perspektiv och estetiska ideal. Varje stadsbyggnadskaraktär har sitt typiska planmönster, sin arkitektur och sina karaktärsdrag, ofta specifika för sin tidsperiod. Stadsbyggandet ska ta sin utgångspunkt i kunskap om stadsdelarnas olika karaktär, hur de samspelar med landskapets förutsättningar, deras olika stadsplanemönster och hustyper. Ett medvetet förhållningssätt till befintliga kvaliteter är därför en förutsättning vid tillägg och omvandlingar.

Grönska, parker och naturområden ska utvecklas så att kulturvärden tas tillvara samtidigt som nya estetiska och sociala värden tillförs.

ARKITEKTUR & GESTALTNING

Genom att bygga och planera framåt med utgångspunkt i Stockholms goda stadslivskvaliteter, kulturmiljöer och skönhetsvärden ska stadens identitet stärkas och utvecklas. Stockholms karaktär skapas genom stadsdelarnas och byggnadernas unika prägel. När staden växer är det viktigt att ta stöd i dessa kvaliteter vid tillägg och omvandlingar.

Samspelet mellan naturlandskapet och bebyggelsen är ett av Stockholms viktiga karaktärsdrag. Nya byggnader, till – och påbyggnader ska på ett medvetet sätt beakta och utveckla stadsdelens särart, förhållandet till topografi, platsens utblickar samt kopplingar mot vattnet och de gröna rummen.

Stockholms naturlandskap ger unika stadskvaliteter. Stråk av natur och anlagda parker är en viktig del av Stockholms identitet och har stor betydelse för stadens skönhet och attraktionskraft. Nya gröna kvaliteter behö–ver beaktas i både nya och befintliga miljöer så att balans mellan bebyggelse och grönska åstadkoms. Mötet mellan bebyggelse och allmänna grönytor ska utformas så att det upplevs som gemensamt och tillgängligt.

LOKALA UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

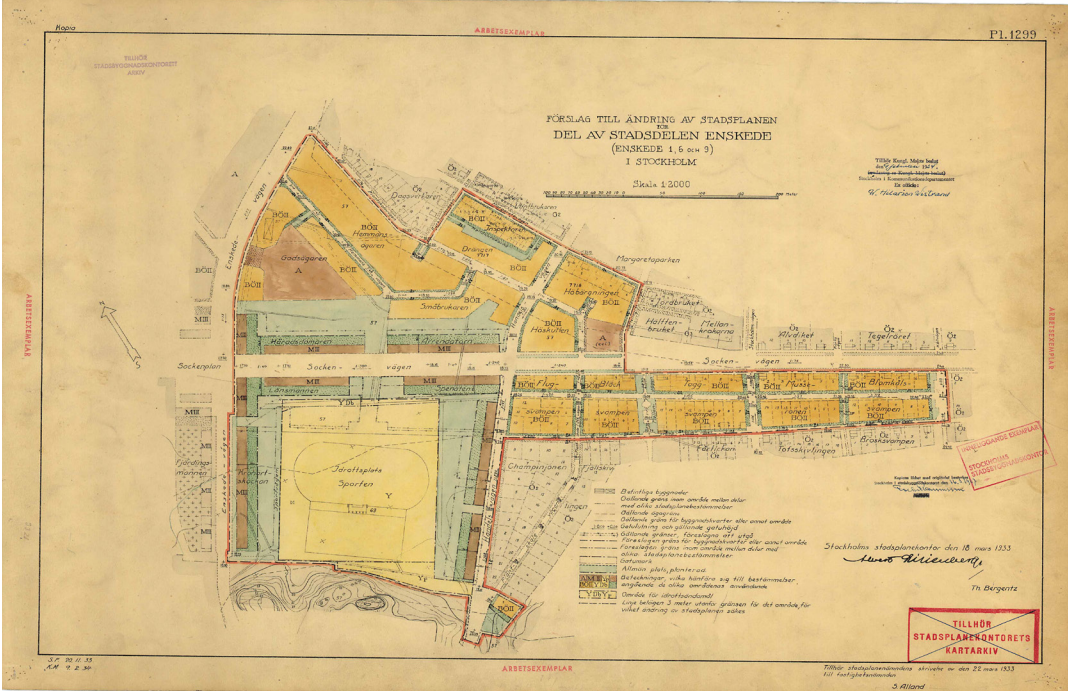
GAMLA ENSKEDE

Gamla Enskedes unika karaktär och kvaliteter ska värnas. Vissa stadsutvecklingsmöjligheter finns, främst längs Enskedevägen som utvecklas till urbant stråk, och vid Sockenplan. Sockenplan och Enskededalens centrum kan utvecklas med fler bostäder, mer tillgänglig service och utvecklade park- och torgtytor i kollektivtrafikhärlägen och längs centrala stråk.

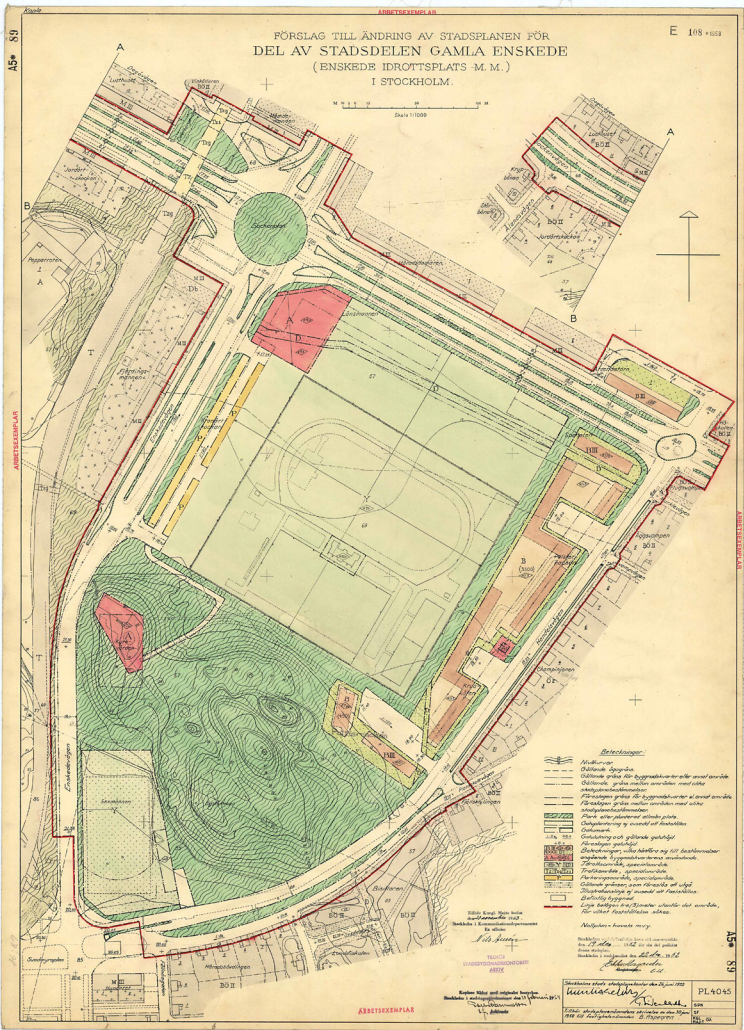
GÄLLANDE PLANER

Utredningsområdet och planförslaget berörs av två stycken stadsplaner. Ingen av dessa anger något skydd för kulturmiljön.

- PI 1299 (1933) "Förslag till ändring av stadsplanen för del av stadsdelen Enskede (Enskede nr 1, 6 och 9) i Stockholm" berör främst planförslaget samt området direkt norr, söder och sydost därom. Planen innebar vid upprättandet bl a en minskning av kv Häradsdomaren och Arrendatorns fastighetsdjup. Planen anger vid området för planförslaget allmän, planterad plats samt prickad mark som inte får bebyggas.
- PL 4045 (1952) "Förslag till ändring av stadsplanen för del av stadsdelen Gamla Enskede (Enskede idrottsplats mm) i Stockholm " berör Sockenplan med cirkulationsplats samt hela Enskede idrottsplats. Avsikten med denna var bl a att höja standarden på trafikanordningarna. I denna föreslogs också en ny lokalgata i anslutning till kv Arrendatorn.

PI 1299 (laga kraft 1933)

PI 4045 (laga kraft 1952)

LAGRUM

MILJÖBALKEN

MILJÖBALK (1998:808)

Delar av Gamla Enskede utgör en miljö av riksintresse för kulturmiljövården. Att ett område pekats ut som riksintresse innebär att det bedöms ha så stora kulturhistoriska värden att det är av vikt för hela landet. I det kommunala arbetet med samhällsplanering skall dessa värden prioriteras. Om en åtgärd innebär påtaglig skada på de värden som ligger till grund för utpekandet är den enligt Miljöbalken inte tillåtlig. Även om skadan inte kan anses som påtaglig bör extra hänsyn visas.

Förändringar som påverkar riksintressanta värden bedöms utifrån dess grad av påverkan. Även förändringar som görs utanför riksintressets geografiska avgränsning kan bedömas påverka riksintresset. Länsstyrelsen är tillsynsmyndighet för riksintressen.

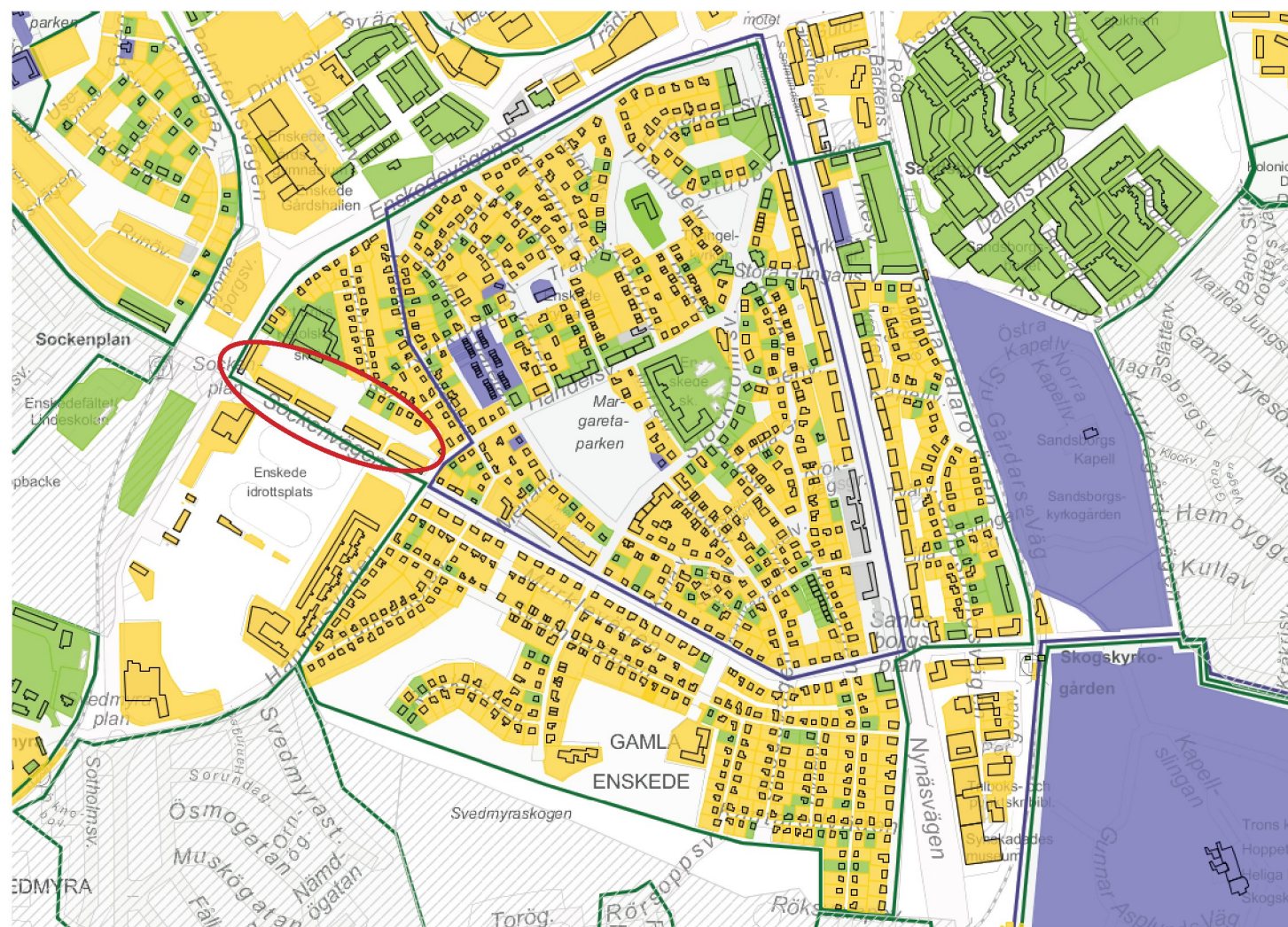
Rikssintressen regleras i miljöbalkens tredje kapitel:

3. kap. 6 § Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. Behovet av grönområden i tätorter och i närheten av tätorter skall särskilt beaktas.

Områden som är av riksintresse för naturvården, kulturmiljövården eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket.

Länsstyrelsens motivering till riksintresset lyder:

Egnahemsmiljö som speglar det tidiga 1900-talets trädgårdstadsideal efter internationella förebilder, och en föregångare på det bostadssociala området med landets första radhus.

Utsnitt ur Stockholms stadsmuseums klassificeringskarta. Större delen av Gamla Enskede är riksintresse för kulturmiljövården och är markerat med blå linje. Gränsen för kulturhistoriskt värdefullt område enligt Stadsmuseet utgörs av grön heldragen linje. Planområdet är inringat i rött.

Uttryck för riksintresset:

Stockholms första trädgårdsstad med kommunalt planerad egnahemsbebyggelse och tomter som uppläts med tomträtt på den 1904 inköpta Enskede gårds mark. Den terränganpassade stadsplanen som utarbetades efter internationella förebilder, tomtindelning, bebyggelsens utformning och placering, små centrumbildningar med offentliga byggnader som skola och kyrka, idrottsplats och parkanläggningar.

PBL OCH KULTURHISTORISK KLASSIFICERING

PLAN- OCH BYGGLAGEN (2010:900)

I plan- och bygglagens andra kapitel anges att planläggning ska ske men hänsyn till förhållandena på platsen:

2 kap. 3 § Planläggning enligt denna lag ska med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden främja

- 1. en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder,
- 2. en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper,
- 3. en långsiktigt god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror samt goda miljöförhållanden i övrigt,
- 4. en god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens, och
- 5. bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet.

2 kap. 6 § Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

- 1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan,

Då planområdet ligger inom en kulturhistoriskt värdefull miljö bedöms plan- och bygglagens förbud mot förvanskning vara tillämbart:

8 kap. 13 § En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Första stycket ska tillämpas också på

- 1. anläggningar som är bygglovspliktiga enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 16 kap. 7 §,
- 2. tomter i de avseenden som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser,
- 3. allmänna platser, och
- 4. bebyggelseområden.

Vid bedömning av bygglov och åtgärder enligt Plan- och Bygglagen har Stockholms stad antagit en klassificeringskarta med kulörmarkeringar för byggnader av olika kulturhistoriskt värde. Klassificeringen som utförs av Stockholms stadsmuseum är ett kunskapsunderlag utan rättsligt bindande verkan om de inte införs i detaljplan.

Större delen av Gamla Enskede har pekats ut som ett kulturhistoriskt värdefullt område. Bebyggelsen närmast planområdet består av byggnader med gul klassning "Fastighet med bebyggelse av positiv betydelse för stadsbilden och/eller av visst kulturhistoriskt värde", samt grön klassning "Fastighet med bebyggelse som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt."

I utredningsområdet finns ett stort antal gulklassade byggnader men också några grönklassade, som, t ex St Eriks katolska skola. Dessutom finns de blåklassade radhusen på Margaretavägen, tillika en villa och Enskede kyrka. Blåklassning avser "Fastighet med bebyggelse av synnerligen högt kulturhistoriskt värde".

För kulturhistoriskt värdefulla fastigheter ska Plan- och bygglagens förbud mot förvanskning och de generella paragraferna om varsamhet och anpassat underhåll tillämpas.

TRÄDGÅRDSSTÄDER

De första idéerna om trädgårdsstäder uppkom i England under 1890-talet. Den brittiske stadsplaneraren Ebenezer Howard utformade ett koncept som han skrev om i sitt verk "Garden cities of tomorrow". Tanken var att skapa en självständig stad utanför storstaden med bostäder, fabriker och kulturella institutioner omgivna av grönska. Idéerna spreds sedan över hela Europa där de tolkades på olika sätt.

Trädgårdsstäderna i Sverige skapades främst efter brittiska och tyska ideal. Den arkitektoniska stilen var nationalromantisk och estetiken var tydligt inspirerad av den brittiska arts & crafts-rörelsen. Man värderade hantverket högt och använde gärna rustika material på ett ärligt sätt. Husen fick ofta småspröjsade fönster och dekorerades med utskurna trädetaljer vid verandor och i gavelnock.

Trädgårdsstaden hade vanligtvis en bra infrastruktur och byggdes ut i mer eller mindre ordnad form vilket innebar att de kom att präglas av enhetlighet och god ordning. Detta till skillnad från många av de villastäder som tillkom på privat initiativ och som ofta i avsaknad av stadsplan växte fram med en lägre grad av struktur, sämre teknisk standard och större frihet gällande husens utformning, som exempelvis i Örby och Hässelby villastad.

STOCKHOLMS TRÄDGÅRDSSTÄDER

Vid slutet av 1800-talet var trångboddheten för arbetarklassen i Stockholms innerstad ett stort problem tillsammans med den låga bostadsstandarden. Trots att nya hyresbostäder hade byggts räckte de inte till. För att komma till rätta med problemet och skapa billiga och sunda bostäder för arbetarklassen och mindre bemedlade köpte Stockholms stad marken vid Enskede gård år 1904. Här skulle landets första trädgårdsstad anläggas, med så kallade "egna hem". Några av de drivande krafterna bakom projektet var politikern och borgmästaren Carl Lindhagen, stadsingenjören Herman Ygberg och planarkitekten Per Olof Hallman.

Staden fortsatte sedan att köpa upp mark i Stockholms utkanter för att anlägga flera trädgårdsstäder och villaområden. Alvik och Äppelviken är andra exempel på trädgårdsstäder från samma tid.

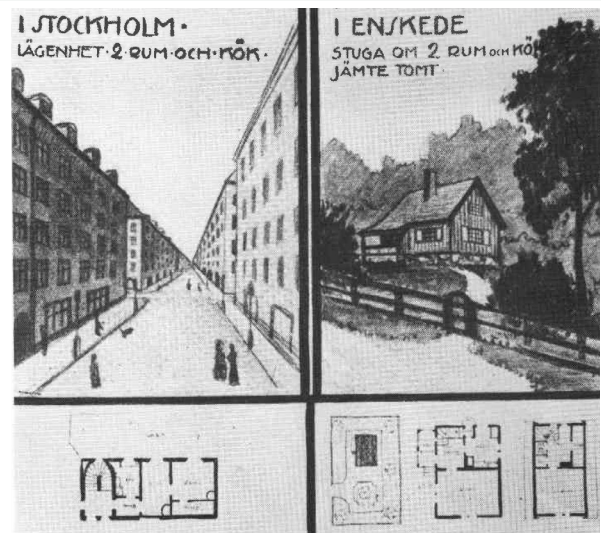
Vid sekelskiftet 1900 bestod Enskede till största delen av uppodlade ägor. Släkten Odelberg ägde och brukade marken vid Enskede gård som köptes upp av Stockholms stad. I och med detta påbörjades en omvandling av det gamla kulturlandskapet som kom att bli ett stadslandskap med bebyggelse och kommunikationsleder. 1934 delades Enskede upp i fem olika stadsdelar; Enskede gård, Enskededalen, Enskedefältet, Gamla Enskede och Johanneshov.

Flygfoton från 1930-talet visar den nya bebyggelsen men också hur det flacka landskapet i dalgången tedde sig. Bilderna förmedlar även en uppfattning om hur mycket av det gamla odlingslandskapet som länge fanns kvar alldeles intill det nya. De ännu inte bebyggda områdena användes fortfarande som odlingsmark. På vissa delar av området, t ex närmast Sockenvägen i anslutning till idrottsplatsen, fortsatte odlingen i form av kolonilotter som fanns kvar ända in på 1960-talet.

Bild föregående sida: Småhusbygge i kv Krypbonan och Störbonan, Enskededalen i början av 1930-talet. Källa: Stockholms Stadsmuseum.

Vy över Enskedefältet sett från väster fotograferad 1932. I den vänstra fonden syns det fortfarande obebyggda aktuella planområdet samt höger därom idrottsplatsen. I förgrunden uppodlade åkrar med torkande hö på hässjor. Källa: Stockholms stadsmuseum.

Staden ville locka invånarna ut till trädgårdsstäderna. Jämförelse från ca 1910. Källa: Stockholms Stads-museum.

Ritning över Enskedestugan. Källa: Stockholms Stadsmuseum.

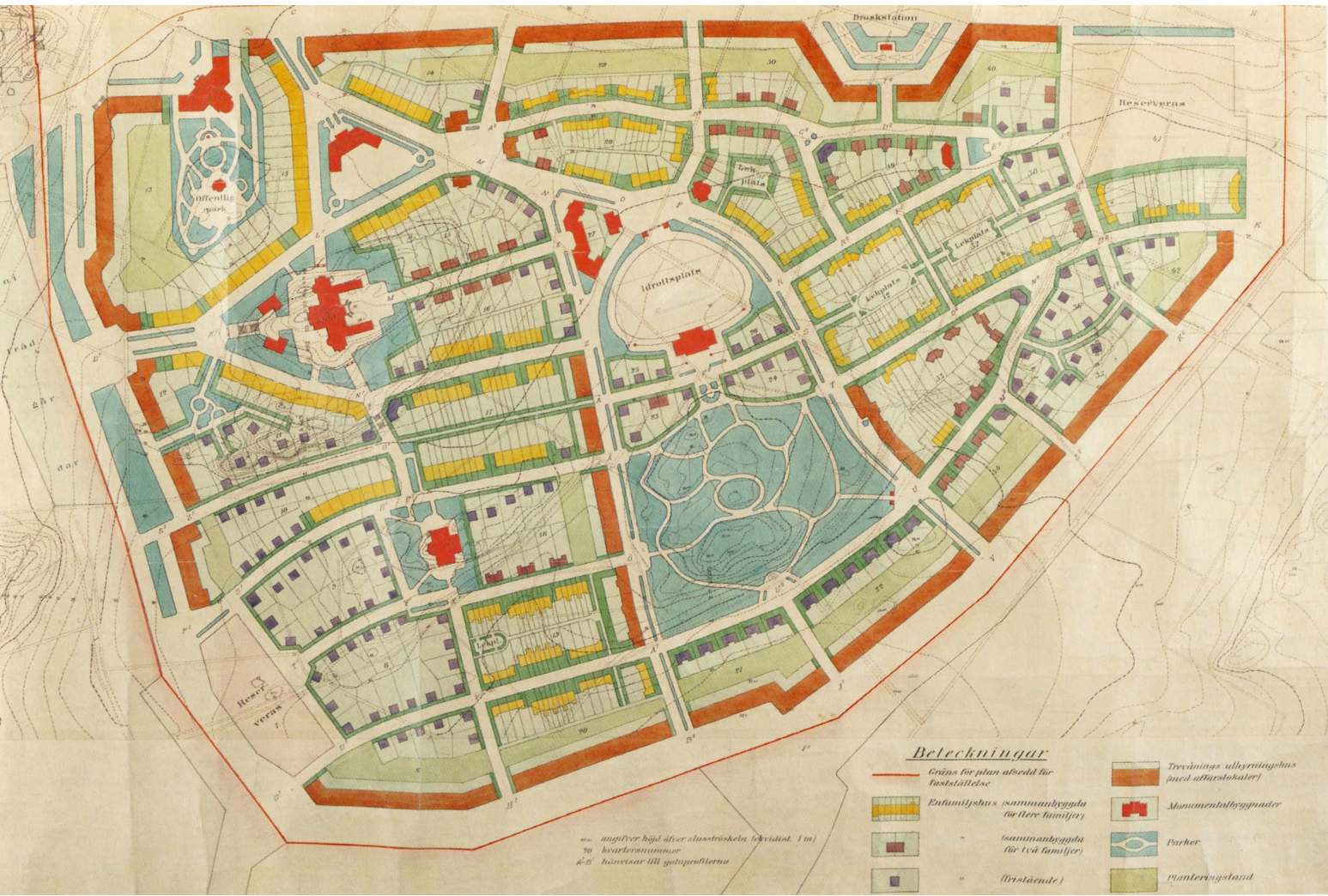
GAMLA ENSKEDE

1907 lades ett förslag fram till stadsplan över Gamla Enskede, utformad av Per Olof Hallman. Hallman var starkt inspirerad av den österrikiske arkitekten och stadsplaneraren Camillo Sittes idéer om ett stadsbyggande med tillvaratagande av topografin och strävan efter en intresseväckande stadsbild. Stadsplanen utformades därför med stor hänsyn till terrängen där höjderna sparades för att utgöra parker eller plats för offentliga byggnader. Centralt i Gamla Enskede sparades ett befintligt skogsområde som kallades Margaretaparken.

Utbyggnaden påbörjades 1908 och Enskede kom att bli Sveriges och Stockholms första kommunala trädgårdsstad. Marken uppläts med tomträtt som gällde i 60 år så att staden skulle ha fortsatt kontroll över hur marken skulle bebyggas. Dessutom gavs fördelaktiga lån av Stockholms stads tomträttskassa. De förmånliga lånen gjorde att ett eget hem i Enskede var ett alternativ till en lägenhet inne i stan, då årskostnaden beräknades vara densamma.

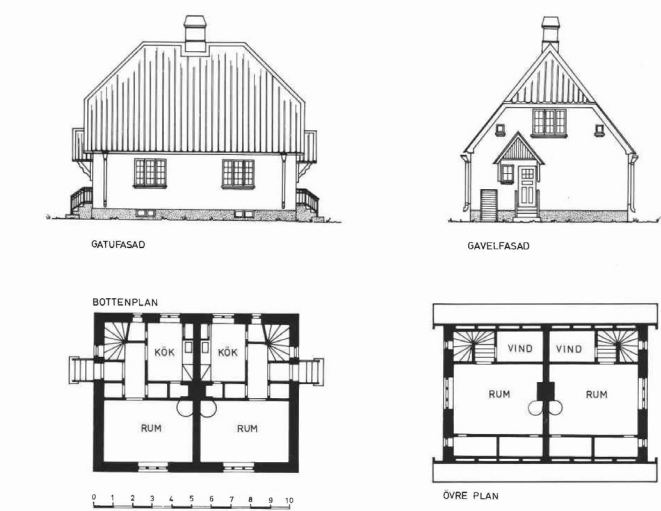
Planens huvudsakliga uppbyggnad bestod av en böljande gatustruktur där framför allt radhus och dubbelhus placerades i de oregelbundet formade kvarterens ytterkanter. Här byggdes några av de första radhusen i landet, husen på Margaretavägen. I kvarterens mitt möttes trädgårdarna där det ibland fanns ordnade lekplatser. Kring området planerades en "mur" av flerfamiljshus i tre våningar. Många av radhusen byttes sedermera ut till friliggande villor, eftersom radhusen inte var särskilt populära utan villorna mer efterfrågade. Dubbelhusen däremot, såldes snabbt. Även många av de planerade flerfamiljshusen ändrades senare till villor.

Mellan 1908 och 1914 byggdes nästan 500 hus i Enskede. Det fanns ett antal olika hustyper att välja mellan och villorna uppfördes oftast på egen hand som självbyggeri. Till en början var det främst arbetarfamiljer som flyttade till området. Här planerades inte för några arbetsplatser, utan de fanns i innerstaden eller i exempelvis Slakthusområdet.

Per Olof Hallmans stadsplan från 1907. Källa: Wikipedia.

HISTORIK

Ritning över typhus V, ett enfamiljs dubbelhus med 3 rok. Arkitekt troligen Rudolf Arborelius. Källa: Stockholms Stadsmuseum.

EGNAHEMSHUSEN

Egnahemshusen i området uppfördes av ett antal olika exploatörer och delvis i samlade enheter. Dels byggde staden genom lantegendomsnämnden som hade ett antal olika arkitekter knutna till sig och därigenom kunde erbjuda typritningar. För att skaffa arbete åt arbetslösa byggnadsarbetare och som i och med detta också kunde bygga ett eget hem, bildades AB Stockholms trädgårdsbostäder. Företaget erbjöd enfamiljs dubbelhus och olika villor. AB Hem på landet var en annan aktör som också erbjöd villor efter typritningar. Dessa användes troligen också då området Solhem i Spånga bebyggdes. Flerfamiljshusen uppfördes oftast av bostadsföreningar.

Den största andelen bostäder uppfördes dock av privatpersoner. I tomträttskontraktet fanns en rad bestämmelser för hur tomten skulle bebyggas och att ritningarna skulle godkännas av staden. Hela området kom därför att få en väldigt enhetlig utformning.

Lantegendomsnämnden gjorde reklam för trädgårdsstaden i Enskede genom att uppföra en modellstuga till Stockholmsutställningen 1909. Denna kallades för Enskedestugan och bestod av två rum och kök. Huset fick sedan flera efterföljare med liknande utformning.

SMÅSTUGOR OCH SMALHUS

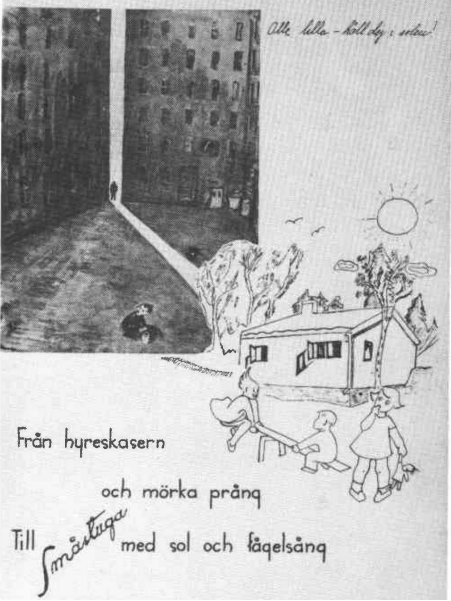
Området söder om Sockenvägen, det s k Svampområdet med kvarter döpta efter olika svampar, planlades 1925 och började bebyggas med villor och småhus. På 1930-talet skapades en ny stadsplan för området längs Plantskolevägen och Hemmansvägen, där det aktuella planområdet ligger. Gatusträckningen gjordes något mer rätvinklig än i Hallmans plan och småstugorna placerades efter en liknande princip, vissa dock helt utdragna mot gatan. De för tiden nya arkitektoniska idealen innebar således en striktare och stramare gatustruktur där husen generellt placerades enhetligt i relation till gatan med gaveln mot vägen och entré inne på gården. Fasaden åt detta håll gjordes sluten med ett fåtal fönster och häckar och fruktträd utgjorde andra gemensamma drag.

Typhus XV, ett enfamiljshus med 3 rok ritat av Edvin Engström. Denna typ blev vanligast i det aktuella utredningsområdet. Källa: Stockholms Stadsmuseum.

Dessa båda områden bebyggdes främst med småstugor i egen regi eller av Stockholms stads småstugebyrå och utbyggnaden fortsatte under 1940-talet. Småstugebyrån tillhandahöll typhusritningar främst upprättade av arkitekten Edvin Engström. De enkla och funktionalistiska formerna dominerade och husen uppfördes med regelstomme och fasad av stående locklistpanel målad i ljusa kulörer. Småstugorna fick en veranda och sadeltak täckt med enkupigt rött tegel.

Smalhusen var 1930-talets främsta innovation i Stockholms stadsbyggande och uppfördes under årtiondet i stor skala i nya stadsdelar i ytterstaden men också i innerstaden. I Enskede kom de till användning i muren eller skärmen av flerbostadshus som varit ett bärande inslag i 1907 års stadsplan. Längs Sockenvägen uppfördes en rad av flerbamiljshus i form av smalhus under 1930-och 40-talen. Byggnaderna uppfördes i privat regi, samtliga av olika byggherrar. Trots ett flertal olika arkitekter fick husen snarlik utformning genom en tidstypiskt återhållsam smalhusarkitektur med putsade fasader, sadeltak, rytmiskt placerade fönster och enkelt utformade entrépartier. Flerfamiljshusen har under åren gradvis förändrats, både genom fasadändringar och på gårdarna där bl a carports, staket och parkeringsplatser tillkommit.

Reklam från Stockholms småstugebyrå som lovar sol och fågelsång i de nya förstäderna. Källa: Stockholms Stadsmuseum.

SMÅSTUGEBYRÅN

Småstugebyggande i kommunal regi inleddes i Stockholm 1926. Den kommunala bostadspolitiken hade som syfte att ge arbetare och lägre tjänstemän möjlighet skaffa sig en egen bostad utan kontantinsats, men med eget arbete som insats. Staden upplät tomträttsmark och tillhandahöll lån upp till 90 % av fastighetsvärdet, i form av byggmaterial och arbetsledning under förutsättning att huset byggdes med egen arbetsinsats, vilken värderades till 10%. 200 småstugor uppfördes 1927 i försöksområdena Olovslund i Västerort och Pungpinan i Söderort. 1928 inleddes utbyggnaden av Nockebyhov följt av Enskede, Norra Ängby, Svedmyra och Tallkrogen. Under 1930-talet byggdes småstugor i Svedmyra, Hökmossen, Eneby och Bällsta. I Långbro, Långsjö, Mälarhöjden, Liseberg, Gubbängen, Fagersjö, Herrängen och Sköndal byggdes småstugor under senare delen av 1940-talet. Mellan 1927 och 1957 uppfördes omkring 8100 småstugor i Stockholms ytterstad.

Typritningar utformades vid Fastighetskontorets Småstugebyrå under arkitekten Edvin Engströms ledning. De första hustyperna, som förekom i Olovslund och Pungpinan kallades Knivsta och Träkol och var i 1½-plan. Därefter numrerades husen med romerska siffror. Hustyperna utvecklades mot större hus med flera rum i bottenvåningen, WC på övervåningen och möjlighet att ha garage. Antalet typer hölls dock nere och efterhand försvann 1½-plans stugan till förmån för stugor i ett och två plan. Till många typritningar fanns ett antal varianter, exempelvis i placering av fönster och entréer och i förekomst av balkong och garage. Länge byggdes enbart friliggande hus men 1946 introducerades småstugan i form av radhus. Husens utformning följer tidens ideal och har en enkel och anspråkslös utformning.

Hållplatsen för spårvagnslinje 19, 1930-tal. Källa: Wikipedia

Sockenplan troligen på 50-talet. Huset i kv Nämndemannen och Häradsdomaren syns i bakgrunden. Källa: Stockholmskällan

FLERFAMILJSHUSEN I KV HÄRADSDOMAREN, SPENATEN OCH ARRENDATORN

Smalhusen längs Sockenvägen och Enskedevägen uppfördes mellan 1939 och 1948. Huset gjordes på typiskt smalhusmått endast 8,5–9 meter breda med genomgående lägenheter om 1–3 rok. Ett av dem, kv Spenaten, fick enbart enrumslägenheter. Huset mot Enskedevägen, Häradsdomaren 3, försågs med affärslokaler i bottenvåningen.

Huset närmast Sockenplan i kvarteret Häradsdomaren byggdes i två etapper. Häradsdomaren 1 byggdes 1939–40 med välkände Björn Hedvall som arkitekt. Byggherre var K E B Johansson. Detta var det enda av smalhusen vars entréer vändes mot parken. Häradsdomaren 3 uppfördes 1939–41 och placerades längs Enskedevägen. Här var Gösta Wallén arkitekt och E A Britz byggherre. Häradsdomaren 2 var det sista flerfamiljshuset som uppfördes i området och byggdes 1942–48 efter ritningar av arkitekt A S Thunvall. Karl Hjalmar Eriksson var byggmästare och Fastighetsföreningen Häradsdomaren 2 var byggherre.

Något längre österut finns kvarteren Spenaten och Arrendatorn, vilka uppfördes vid ungefär samma tid, 1939–40 och 1939–41. Spenaten 1 byggdes efter ritningar av Wählin och Hjelm Arkitekter. Cecil Morén var byggmästare och fastighetsföreningen Arrendatorn 2 var byggherre. På 1960-talet utformades omgivande markytor av trädgårdsarkitekt Carl-Eric Månsson då bl a parkeringsytor tillkom. Husets ursprungliga karaktär har senare förändrats genom utbyte av portar och förändring av fönster genom en yttre tilläggsruta i både av aluminium.

Arrendatorn 1 ritades av arkitekt Sture Frölén och hade Adling & Co som byggherre och Axel Adling som byggmästare. Sedan uppförandet har huset fått nya portar och fönster samt tillbyggnader av fasadsoprum i anslutning till entréerna.

På andra sidan gatan har ytterligare ett flerfamiljshus byggts under 2000-talet. Detta i enlighet med stadsplanen från 1930-talet.

Flerfamiljshusens gårdstomt på baksidan vette mot parken. En uppmättningsritning från 1951 visar tomternas sparsmakade utformning som främst verkade ha en praktisk funktion med pisk- och torkställningar och någon enstaka sandlåda. Tomtgränsen markerades troligen inte alls och vegetationen var generellt sparsam.

SOCKENPLAN

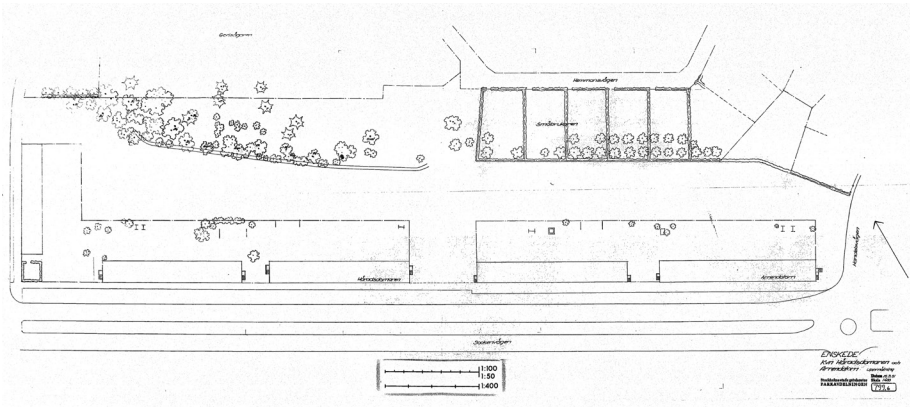
Att förse trädgårdsstaden med goda kommunikationer var viktigt och staden anlade därför redan från början en spårväg från innerstaden. Från 1909 trafikerades Sockenplan av Enskedebanans linje 19 direkt från Slussen, innan tunnelbanestationen Sockenplan invigdes 1951. Hållplatsen för spårvagnen hade ungefär samma placering som tunnelbanestationen har idag.

Sockenvägen hette från början Brännkyrkavägen och planerades att binda samman Brännkyrka sockens olika delar. Då vägen utvidgades under slutet av 1920-talet fick platsen namnet Sockenplan. Idag är Sockenplan en luftig centrumbildning i anslutning till Sockenplans tunnelbanestation, men består också av en rondell i korsningen mellan Sockenvägen och Enskedevägen. Planen från 1930-talet över området visar en rätvinklig utformning med grupperingar av flerbostadshus i form av smalhus och barnrikehus kring denna plats. Rondellen tillkom sannolikt någon gång under 1950-talet och utsmyckningen i mitten, "Girland" av Graham Stacey, tillkom 1993.

Sockenplan fungerade redan från 1930-talet som en tyngdpunkt med kommunikationer och service som kunde serva inte bara Gamla Enskede utan även de närliggande bostadsområdena vid Enskedefältet och Enskede gård.

Det helt nya tunnelbanespåret, 1951. I bakgrunden syns de aktuella smalhusen. Källa: Stockholmskällan.

Uppmätningsskiz från 1951. Parkstråket hade i princip samma utformning som idag. Källa: Trafikkontorets arkiv.

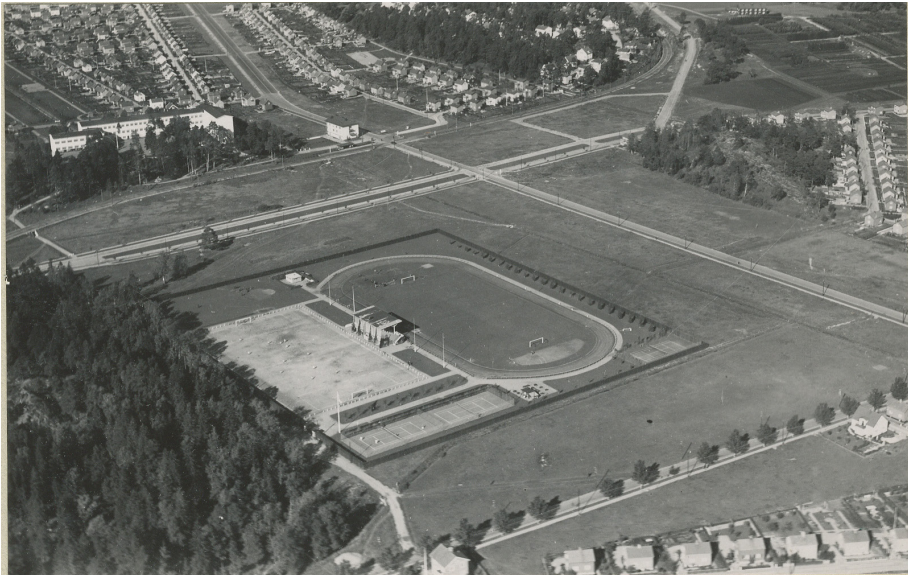
Den ekonomiska kartan från 1951 redovisar Sockenplan som en trafikknutpunkt med mindre parkytor i anslutning till bebyggelsen. I planen över Sockenplan och Enskede idrottsplats från 1952 fick trafiken på typiskt 50-talsvis ta stor plats och Sockenplan markeras som en generös rondell med grönyta i mitten som övergick i planterade ytor i gatornas mitt. Den utformning som Sockenplan har idag härstammar från en upprustning utförd i slutet av 1990-talet.

Sockenplan har även i och med sin centrala placering hela tiden haft en funktion som närcentrum med ett antal affärslokaler, bl a den före detta Konsumbutiken i kv Jordärtskocken (numera målarbutik) ritad av KF:s arkitekt Eskil Sundahl. Även smalhusen i kv Häradsdomaren 3 och kv Nämndemannen byggdes med lokaler i bottenvåningen. På ett gammalt vykort, sannolikt från 1950-talet, syns också området framför dessa hus, som då utgjordes av en plan gräsyta med mindre buskar och en inhägnad grusplan med lekredskap.

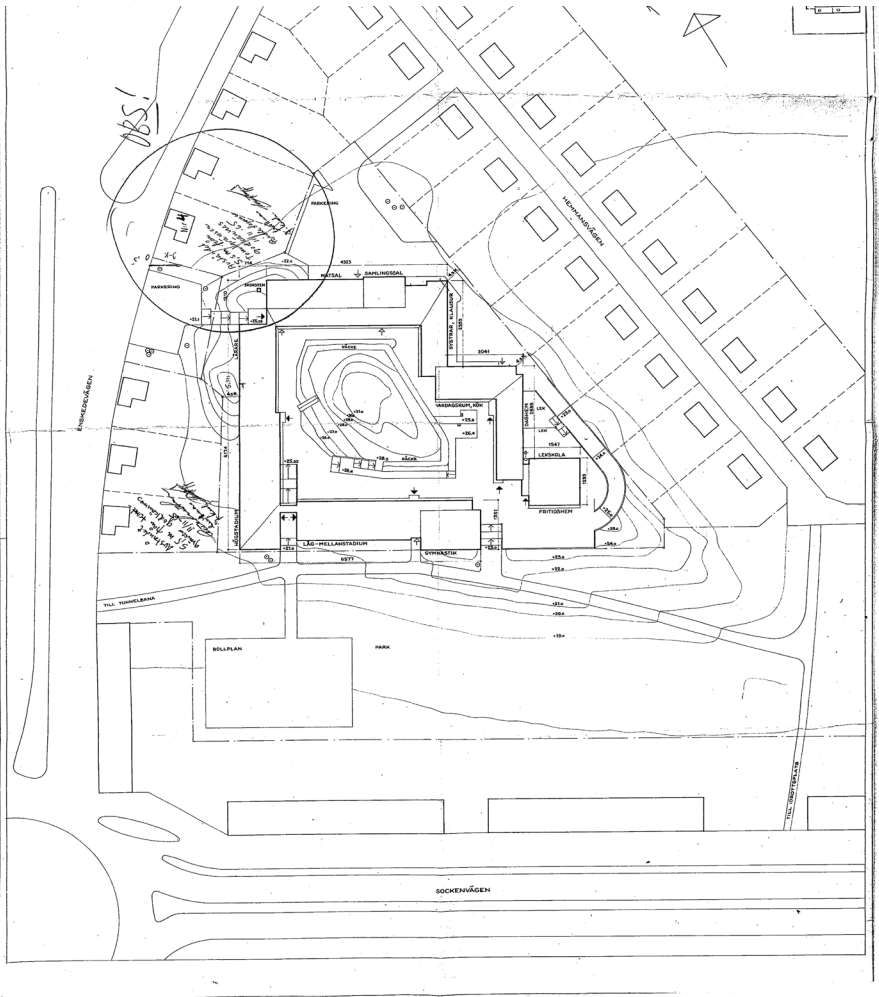
S:T ERIKS KATOLSKA SKOLA

I den allra västligaste delen av Gamla Enskede fanns länge en obebyggd tomt belägen på en höjd. Vid 1930-talets planläggning sparades tomten för "Allmänt ändamål" men det kom att dröja ytterligare mer än trettio år innan tomten bebyggdes. St Eriks Katolska Skola i Gamla Enskede uppfördes 1965-71 efter ritningar av Lars Bryde. Byggherre var Stiftelsen Skolsystrarna de Notre Dame och här finns förskola och fritids tillika med hög- och lågstadium. Skolan har en tidstypisk gestaltning med låga sammanlänkade kubiska volymer i gult tegel placerade kring en gård. Byggnadernas gestaltning är välbevarad med ursprungliga träportar och koppardetaljer. Skolan är högt belägen och är därför väl synlig i stadsbilden. Marken runt om är delvis terrasserad med stödmurar av betong och består i övrigt av sparad naturmark.

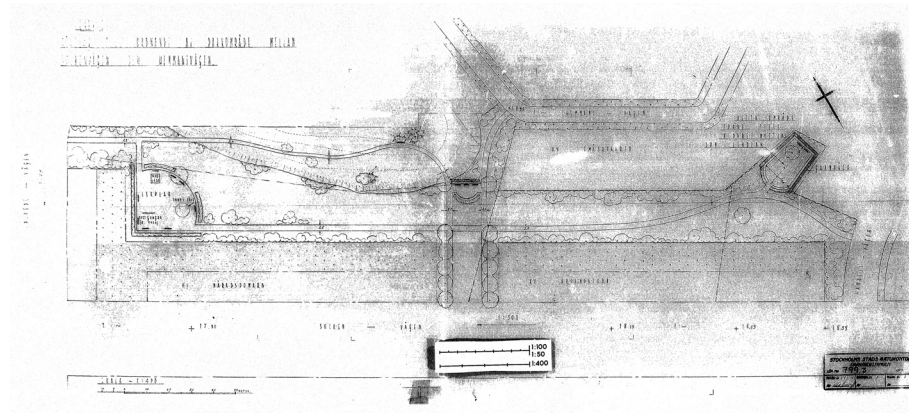
När skolan planerades var tanken att det på en del av den intilliggande parkmarken i söder skulle anläggas en bollplan. Detta kom dock aldrig att realiseras.

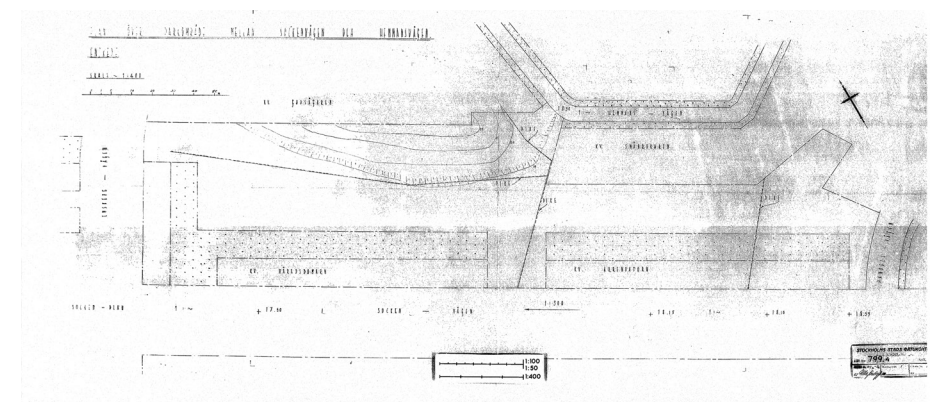
Enskede idrottsplats, 1936. med Enskedefältet längst upp i bild. Det aktuella planområdet var ännu obebyggt och utgjorde odlingsmark. På den skogsbeklädda höjden skulle senare katolska skolan byggas. Källa: Stockholms stadsmuseum.

Situationsplan över S:t Eriks katolska skola, med tilltänkt bollplan i parken. Källa: Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv. Källa: Trafikkontorets arkiv.

Ulla Bodorffs förslag från 1936. Källa: Trafikkontorets arkiv.

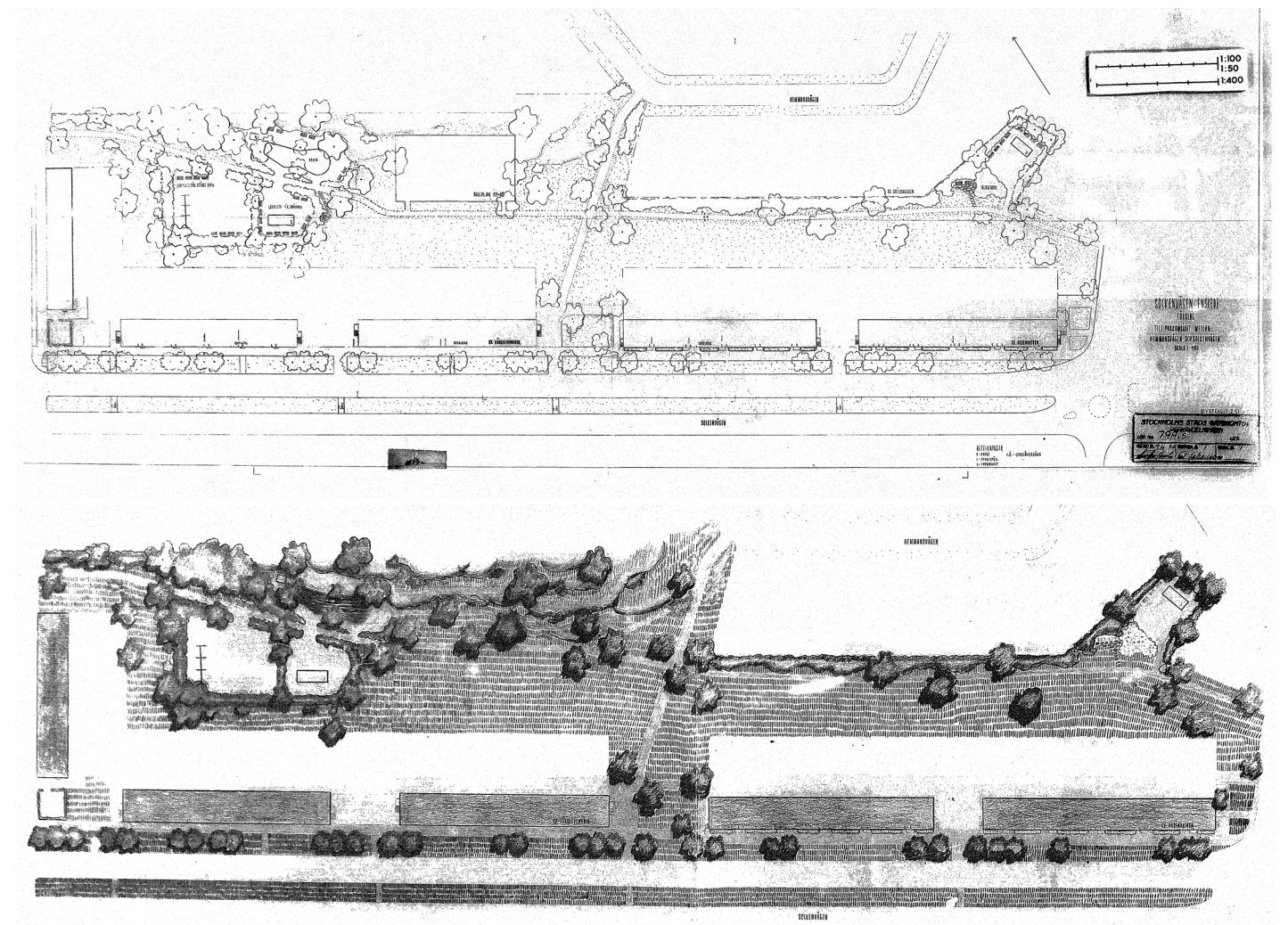
Förutsättningarna inför 1936 års förslag. Källa: Trafikkontorets arkiv.

EJ FÖRVERKLIGADE PLANER

Ett förslag till utformning av parkytan upprättades av trädgårdsarkitekt Ulla Bodorff 1936. Förslaget är enkelt utformat med naturligt slingrande gångstigar som bl a förbinder en lekplats i väster tillika en mindre lekplan som en kil i nordost i anslutning till villorna. Mellan kvarteren Häradsdomaren och Arrendatorn tänktes parallella gångstigar med dubbla trädtrader som mynnar i en svängd planteringsyta med sittbänkar.

Ytterligare ett förslag lades fram 1940, som kan sägas vara en utvecklad variant av det första förslaget. I nordväst föreslogs två lekplatser, en för större barn och en för småbarn. Strax intill syns en plaskdamm och en bollplan. Kilen i nordost har i förslaget utformats med stenbeläggning, blomplanteringar och en sandlåda med bänkar. Av allt att döma realiserades inget av de båda förslagen.

Ytterligare ett "Förslag till lekplats resp. gatuplantering" gjordes 1951. Förslaget, som bl a är signerat av dåvarande stadsträdgårdsmästare Holger Blom, är i princip identiskt med det från 1940 och innehåller planteringar med parkrosor mellan kv. Häradsdomaren och Spenaten och i nordväst lekplatser med gungor och sandlåda samt en damm. Av dessa anlagda ytor finns dock inga spår idag.

Den övre ritningen visar förslag från 1940. Den nedre ritningen redovisar 1951 års förslag. Inget av förslagen har förverkligats. Källa: Trafikkontorets arkiv.

NULÄGE

BEBYGGELSEKARAKTÄRER

I följande nulägesbeskrivning hänvisas till "trädgårdsstaden" och "småstugeområdet". Med trädgårdsstaden avses då den äldsta delen av Gamla Enskede från 1910-20-talet, medan småstugeområdet innefattas av de småstugor som byggdes under 1930- och 40-talet.

- 1. S:t Eriks katolska skola, 1965-71
- 2. Enskedefältets skola, 1933
- 3. Enskede nya servicehus, 1954-69
- 4. Förskola, 1971-75
- 5. Enskede skola, 1915-23
- 6. Triangelkyrkan, 1911
- 7. Enskede församlingshem, 1948-52
- 8. Enskede kyrka, 1913-15

PLANOMRÅDET / PARKOMRÅDET

Planområdet består idag av ett långsträckt parkstråk mellan smalhusens, småstugornas och S:t Eriks katolska skolas baksidor. Asfalterade gångvägar sträcker sig genom parken och förbinder bostadsområdena med varandra. I den östra delen av planområdet finns enbart en upptrampad stig. I stråket finns en parkbänk men det saknar i övrigt planteringar och lekplatser och utgör ett till synes obearbetat grönområde.

Parken består av släta gräsytor med inslag av uppvuxna, mer eller mindre självsådda träd längs kanterna. Ett mindre skogsparti fungerar som ridå mellan skolan och parkområdet. I den nordöstra delen sträcker sig en grön kil in mellan villorna, en grönya som i nuläget har tagits i anspråk av småhusägarna. Hela parkområdet används enligt uppgift som rekreationsyta, plats för hundpromenader och brännbollsspel för skolbarnen.

Avgränsningen mot smalhusens tomter sker genom olika slags trästaket, Gunnebostängsel och/eller häckar. I linje med tomterna växer några enstaka större träd av olika sorter. Några mindre komplementbyggnader i trä har uppförts i form av förrådsbodar och skärmtak. På denna sida finns även bilparkering för boende som ordnats på partier av husens gårdar.

Smalhusen i kvarteret intill Sockenvägen har sin grundkaraktär i behåll men har gradvis förändrats genom olika tillägg. Häradsdomaren 1 har fått sina portar och taktäckningsmaterial utbytta samt sporadiska tillägg av balkonger inåt gården. I Häradsdomaren 3 har man låtit klä in fönstren med aluminium och bytt ut balkongräcken. Häradsdomaren 2 har både utbytta fönster och portar. Här har även de tidigare franska balkongerna mot gatan ändrats till balkonger, dock av en sort som är stilmässigt anpassad till byggnaden. Smalhuset längs Enskedevägen, kv Nämndemannen har förändrats genom ovarsamma byten av portar och balkongräcken.

De närmast belägna småstugorna, längs Hemmansvägen och Plantskolevägen, har i många fall byggts till p g a den från början ringa storleken men den ursprungliga husvolymen går ändå oftast att avläsa och byggnaderna har i hög utsträckning behållit sin karaktär genom enkelt utformade träfasader målade i företrädesvis ljusa kulörer.

Parkstråkets östra del utgörs av gräsyta med en upptrampad stig och ingen gångväg.

Parkstråkets västra del sett mot kv Häradsdomaren.

Den västra delen vintertid. Till vänster skymtar skolan och till höger smalhusen. Gårdarna avgränsas med staket, buskar och enstaka träd.

Vy från Hemmansvägen mot idrottsplatsen och släppet mellan kv Häradsdomaren till höger och kv Spenaten till vänster.

SMALHUS OCH SMÅHUS

Smalhusen och småhusen har delvis gemensamma drag såsom tegelbelagda sadeltak och fönstersättning. Färgpaletten består av pasteller ofta i gult, grönt och grått.

Smalhusens fönstersättning skvallrar om funktionen bakom; större två- eller treluftsfönster markerar vardagsrummet medan badrummen har små kvadratiska och kök och sovrum har vanliga tvåluftsfönster.

Gårdarna vid smalhusen och småhusens tomter markeras mot parken genom staket och stängsel, men framför allt av olika slags häckar.

Smalhusens gårdar avgränsas mot parken med staket och häckar. Viss kompletteringsbebyggelse har tillkommit liksom nya balkonger i kv Häradsdomaren 1.

Bilparkering på smalhusens gårdar.

Tomterna i kv Hemmansägaren avgränsas med häckar mot planområdet.

Småhusens ursprungliga volymer går ofta, trots senare tillbyggnader, att avläsa.

Smalhuset i Häradsdomaren 2 med nya anpassade balkonger.

GATUMILJÖER

Gatumiljöerna präglas generellt av gröna inslag genom häckar, träd och förgårdsmark. Bostadsområdenas olika årsringar skiljer sig åt, exempelvis genom husens placering mot gatan som antingen är indragna eller i liv med trottoaren. I trädgårdsstaden skapar kvartersstrukturen en upplevelse av stängda kvarter medan småhusområdets öppnare karaktär innebär raka gator med långa utsikter.

Få av gatorna är återvändsgränder, här på Kyrklundsvägen i småstugeområdet.

Sockenvägen vid kv Arrendatorn. Gatan har karaktären av esplanad med alléer och trädplanteringar både på sidor och i mitten av körbanan.

Plantskolevägen, där 1910-talsområdet och 1930-talsområdet möts. Gatan är bred med trottoarer på båda sidor och en enkelsidig allé.

Korsningen Stockrosvägen/Margaretavägen med trottoar på ena sidan. Vägen upplevs bred och luftig i och med de indragna husen med förgårdsmark.

Vy längs Hemmansvägen med skolan i fonden. Gatan är smal med en trottoar på ena sidan.

SOCKENPLAN

Sockenplan består av en relativt platt gräsbevuxen cirkulationsplats. Cirkulationsplatsen omges på tre sidor av mindre rektangulära parkytor genomkorsade av gångvägar. Här finns äldre och mer nyplanterade träd och låga svagt böjda naturstensmurar och gräsbevuxen mark. I anslutning till den norra parkytan ligger det putsade smalhuset i kv Nämndemannen med bl a restauranglokaler i bottenvåningen. På motsvarande sida i söder ligger en kioskbyggnad och strax intill ytterligare tre smalhuslängor från 1939 i gult tegel. I anslutning till den tredje parkytan, på andra sidan Enskedevägen, finns en byggnad från 1970-talet innehållande en skola och en livsmedelsaffär. Här tar den stora idrottsplatsen vid med bl a klubbhus, och omklädningsrum.

Sydväst om rondellen finns Sockenplans tunnelbanestation och Enskedefältets skola från 1933, ritad av den vid tiden flitigt anlitade skolarkitekten Paul Hedqvist. I förlängningen av Sockenvägen på andra sidan tunnelbanespåret tar Enskedefältet vid, med ett utbrett område med småhus. Närmast tunnelbanan finns ytterligare smalhuslängor i gult tegel från slutet av 1930-talet samt det f d konsumhuset i kv Jordärtskockan ritat av Eskil Sundahl.

Sockenplan mot planområdet.

Parkytan framför kv Nämndemannen i norr.

Det f d konsumhuset och smalhuset i kv Jordärtskockan.

Den södra parkytan har en gångväg belagd med betongplattor och betongsten och en blandning av gamla och nya träd.

KULTURVÄRDEN

Planområdets parkstråk kan härledas till de ursprungliga planerna för Gamla Enskede och tankarna om allas rätt till en grön rekreationsyta. Den är också exempel på en för funktionalismens stadsbyggande typisk barriärzon mellan olika bebyggelsetyper. Parkens kanske starkaste historiska dimension handlar därför om kopplingen till smalhusens gårdsytor varemellan det från början fanns en mindre tydlig gräns. Med åren har dock gränsen mellan smalhusen och parken förstärkts genom staket och buskar och kopplingen har därmed försvagats. Ett av lamellhusen har entréer mot parksidan. Det är något oklart vad det ursprungliga syftet varit med gårdarna och hur de ursprungligen var utformade.

Parken är namnlös och har karaktären av dalgångspark med en naturlig utformning. Även de planer som vid flera tillfällen har utformats för platsen har haft en avsikt att bygga vidare på detta. Parkstråket är idag helt utan gestaltade inslag men bär en karaktär av öppenhet och rymd och fungerar främst som en förbindelseyta mellan bostadsområdena men används också för vistelse och aktiviteter av olika slag.

Genom avsaknaden av bearbetning och att de projekt som funnits kring 1940 och 1950 inte förverkligats bedöms parken inte tillhöra de mer värdefulla parkanläggningarna från den funktionalistiska epoken. Avsaknaden av lekplatser, bollplan och planteringar har gjort att parken av främst har haft lokal betydelse – för boende i närområdet och för skolan. Den flacka delen av parken som bebyggs kan dock sägas vittna om den tidigare markanvändningen som åkermark.

Helhetsmiljön från 1930- och 40-talet har påverkats negativt genom tillbyggnader av småstugorna, ovarsamma ombyggnader av smalhusen och att smalhusens gårdar ändrat karaktär genom tillkommande byggnader, parkeringsplatser och avgränsande staket. Småstugornas tomter avgränsas ännu av relativt enhetliga häckar och på många tomter finns de ursprungliga fruktträden bevarade.

Bild föregående sida: Långsträckt vy i småstugeområdet längs Hemmansvägen.

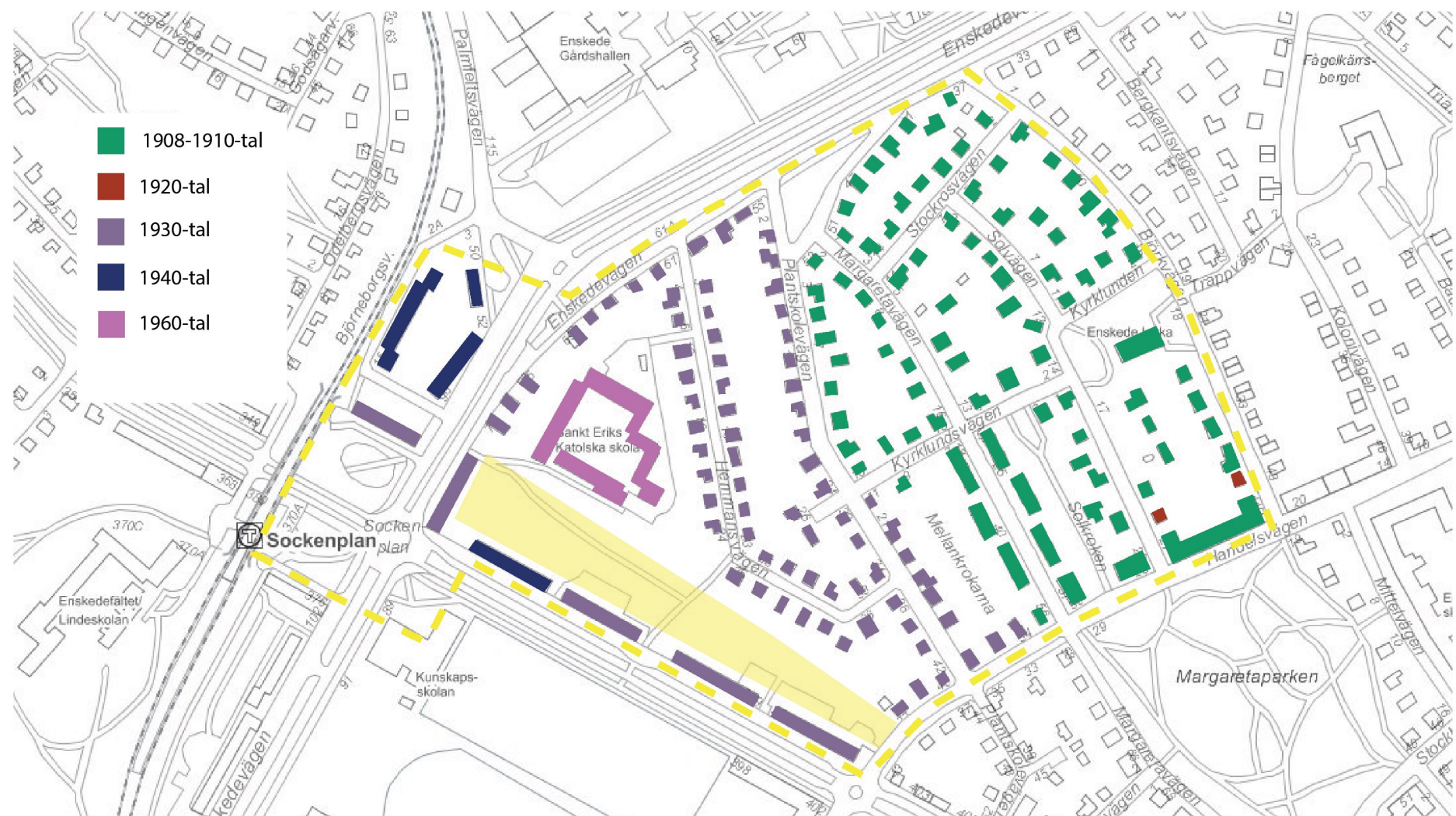

Illustration över bebyggelsens byggnadsår inom utredningsområdet. Planområdet är markerat med ett gult fält.

Äldre villor i trädgårdsstaden.

Typiska småhus längs Plantskolevägen.

GAMLA ENSKEDE/TRÄDGÅRDSSTADEN

Gamla Enskede är landets och Stockholms första trädgårdsstad, en stadsdel som blev stilbildande och fick flera efterföljare. Utformningen efter den första stadsplanen är relativt konsekvent genomförd, där framför allt gatusystemet och kvartersstrukturen fortfarande går att utläsa med villor i de inre kvarteren, flerbostadshus i utkanterna och offentliga byggnader eller parker i höjdlägen. Här finns trädgårdsstadens alla typiska inslag såsom det mjukt böljande gatorna, sparad naturmark som utgör gröna parkinslag, villor med träpanel och tegeltak och återhållsam snickarglädje placerade något indragna från vägen omgivna av häckar eller trästaket. Gatorna och planstrukturen skapar en upplevelse av stängda kvarter där de långa utblickarna är få.

Områdets struktur och uppbyggnad är än i dag väl bibehållen, utan senare tillägg av nyare bebyggelse. Gamla Enskede anses så kulturhistoriskt värdefullt att det utgör ett riksintresse. Dessutom har stadsmuseet pekat ut området som särskilt värdefullt.

Villorna i området är välbevarade, fasadmaterialet är alltjämt till största delen av träpanel och trots ommålningar behåller husen sin ljusa färgskala tillsammans med inslag av falurött. De svängda gatorna bildar tillsammans med husen och uppväxt grönska omslutande tämligen stadsmässiga gaturum, såsom den ursprungliga tanken om trädgårdsstaden var.

FUNKTIONALISMENS EXPANSION AV ENSKEDE

Enskede fortsatte att utvecklas under 1930- och 40-talet då området väster om Hallmans plan, Sockenplan och Enskededalen bebyggdes framför allt med lamellhus och småstugor enligt den då rådande funktionalistiska arkitekturstilen. Här dominerar en enklare och mer strikt karaktär men kvarteren upplevs ändå nära sammanbundna med resten av Gamla Enskede. Småhusen tillika lamellhusen har trots senare års till- och ombyggnader välbevarade fasader och ett uttryck som fortfarande inverkar sammanhängande.

De typritade småhusen har en prydlig och något sluten utformning med entréer många gånger vända mot gården. Detta tillsammans med stående träpanel i pastellfärgade kulörer, sadeltak täckt av tegel och ett stramt, välordnat gaturum utgör områdets värdebärande karaktärsdrag.

Till samma utbyggnadsepok och tydligt förknippad med tidsandan på 1930-talet hör också idrottsplatsen som med tiden har fått en allt större utbredning.

Smalhusen sedda från Enskedevägen.

SOCKENPLAN

Sockenplans öppna och påtagligt funktionalistiska utformning med mindre torgbildningar inramade av smalhus och en gatustruktur med alléer, berättar om 1930-talets prydliga, ordnade och luftiga stadsbyggnadsideal.

Sockenplan har dock med jämna mellanrum genomgått omstruktureringar vilket idag ger framför allt de små torgbildningarna ett något splittrat intryck. Det finns vissa grunddrag kvar från de första årtiondena, däribland det diagonala gångstråket i den norra parkytan. Genom omgestaltningarna av torg- och parkytor samt trafiklösningarna är Sockenplan inte en funktionalistisk idealmiljö. Platsbildningen med dess välbevarade bebyggelse bedöms trots detta ha särskilda kulturvärden.

Platsens kulturhistoriska värden handlar också om dess alltjämt bestående funktion som centrumbildning i en vidsträckt trädgårdsstad. Platsen är central för kommunikationen för såväl bil som spårtrafik och för den alltjämt levande lokala handelsverksamheten genom affärslokalerna i hyreshusens bottenplan.

S:T ERIKS KATOLSKA SKOLA

St Eriks katolska skola har framför allt ett arkitektoniskt värde genom sin tidstypiska och sammanhållna gestaltning. Lars Bryde var en av Stockholms mer framstående arkitekter under 1960- och 70-talen. De låga kubiska byggnaderna med en sluten karaktär av få men gedigna material såsom gult tegel, koppar och trä är välbevarade. Skolan har en borglik, inåtvänd gestalt som ger associationer till en klosteranläggning. Här finns en koppling till att den byggdes som en katolsk skolanläggning av stiftelsen Skolsystrarna de Notre Dame. Anläggningen innehöll redan från början allt från förskola till högstadium och av samhällshistoriskt intresse är att den skiljer sig från det stora flertalet av de kommunala skolorna från tiden.

Placeringen på höjden ansluter till det ursprungliga planmönstret i Hallmans plan. Detta gör skolan synlig i stadsbilden, dock i begränsad omfattning från Sockenplan och Enskedevägen.

Sockenplans norra torgbildning, med vy mot smalhus, småhus och katolska skolan.

Nordöstra fasaderna av S:t Eriks katolska skola.

S:t Eriks katolska skola har en borgliknande gestalt.

PLANFÖRSLAGET

FÖRSLAGET

Den nya bebyggelsen sträcker sig längs med större delen av parkstråket och kommer framför allt att vara synlig från stråkets öppningar från Enskedevägen och Handelsvägen. De nya husen kommer även att uppfattas från vissa platser vid Sockenplan.

Tillskottet består av två längor med flerbostadshus i fyra våningar på parkytans västra del och fem stycken trevånings parhus på den östra delen. Kombinationen av hustyperna har för avsikt att möta de olika skalorna på platsen.

Flerbostadshusen är tänkta att genom sitt fasadmaterial i ljus puts ansluta till befintliga smalhus. En hög sockel av ljust tegel kan sägas anknyta delvis till skolan intill. Fönstersättningen är symmetrisk med omväxlande franska och vanliga balkonger vid samtliga öppningar. På taket anläggs terrasser med möjligheter till odling och rekreation. Terrasserna samsas med en förhöjd takvåning innehållande hiss- och trapphustorn med teknikutrymmen. Denna utförs indragen från fasaderna med överbyggd passage på mitten. Indraget görs särskilt stort från gavlarna.

Mellan smalhusen och de nya byggnaderna ordnas en ny enkelriktad bilväg med infart från Handelsvägen som avslutas i en vändplan. Cykel- och gångväg följer de nya husen. Ett gemensamt garage byggs under flerbostadshusen med nerfart från platsen mellan de bägge byggnaderna.

Parhusen uppförs i en kvadratisk form med fasader klädda med stående träpanel i kromoxidgrönt. Även här är fönstersättningen symmetrisk genom långsträckta fönsterband. Ovan de två bostadsvåningarna föreslås terrasser.

Parkstråket är tänkta att utvecklas i ganska begränsad form, i likhet med tidigare beskrivna äldre ej genomförda förslag. I anslutning till Sockenvägen ordnas Mellanparken i glappet mellan kv Häradsdomaren och Spenaten. Slänten nedanför skolan kallas Terrängparken där nya gångvägar förläggs mellan Mellanparken och vändplatsen vid Enskedevägen. Kilen i öster, mellan befintliga villor i kv Småbrukaren, utnyttjas som en s k fickpark.

Situationsplan. Illustration Landskapslaget.

Fasad lamellhus. Illustration Tham & Videgård

Fasad och ny gata vid lamellhus. Illustration Tham & Videgård

Fasad parhus. Illustration Tham & Videgård

ATT BEBYGGA PARKMARKEN

Planförslaget innebär att en stor del av parkmarken tas i anspråk för bebyggelse och boende.

Parken är namnlös men har varit avsedd och planlagd som park sedan tidigt 1930-tal. Den har och har haft betydelse som grönt mellanrum med luft och ljus och lekmöjligheter. Den är en friyta, som enligt funktionalistiska ideal separerar olika bebyggelse typer och ger tydlighet och struktur i stadsbilden. Parken kan också ses som grön inramning för ett gångstråk mot spårväg/tunnelbana från och till bostadskvarteren och skolan. Sådana bilfria gångstråk till skolor, centra och knutpunkter i ytterstaden är viktiga och karaktäristiska inslag i Stockholms modernistiska stadsbyggnad.

Parken är en för Stockholms stad ovanligt obearbetad park helt utan gestaltade inslag.

Planförslaget innebär inte att parken försvinner. Den kuperade delen med träd och berg i dagen behålls liksom den ostliga delen som är inskjuten i småstugekvarteret Småbrukaren. Här föreslås en fickpark. Gångstråket centralt i området, från Sockenvägen mot Hemmansvägen, bibehålls. I enlighet med Stockholms stads ambitioner om att aktivera och utveckla parkerna programmeras de bevarade delarna i högre utsträckning än befintligt. De delar som utvecklas, Entréplatsen, Mellanparken och Fickparken, är till stor del samma lägen som staden tidigare avsett att förädla.

Att bebygga en ansenlig del av parkmarken bedöms från kulturmiljöperspektiv ge måttliga negativa konsekvenser för kulturvärden. Det funktionalistiska stadsbyggnadsidealet med friytor för rekreation mellan olika bebyggelse typer blir inte lika tydligt. Den historiska läsbarheten försvåras men omöjliggörs inte. Genom placeringen av byggnaderna kan gångstråken bibehållas. Parkens roll som förbindelsestråk mellan Sockenplan, skolan och omgivande bostadskvarter består till stor del.

Parkstråket sett från Handelsvägen. Närmast planeras nya parhus och den inskjutna fickparken.

NYA LAMELLHUS

Att förtätningen görs med lamellhus i enkla raka volymer bedöms från kulturmiljösynpunkt vara lämpligt. Lamellhusen är etablerade i Enskede sedan stadsdelen byggdes och smalhus är den byggnadstyp som formar Sockenplan.

Att placera in nya lamellhus i miljön vid Sockenplan är i grunden ett varsamt grepp. Att addera en gata som därmed innebär två rader lamellhus bryter mot det tidigare tydliga mönstret med endast en enkel rad flerbostadshus längs viktiga stråk som ringar in småhusbebyggelsen.

De nya lamellhusen placeras med gavlarna i linje med befintliga byggnader vilket bidrar till att angreppssättet bedöms vara varsamt. Genom en sådan placering blir de nya byggnaderna tydligt underordnade de befintliga i stadsbilden och kontakten mellan Sockenvägen och grönskan i parkens norra del behålls till stor del. Trots denna hänsynsfulla inplaceringen smalnar siktinklar mot grönskan av.

Sett från skolan och Hemmansvägen innebär de nya lamellhusen att befintliga smalhus i Kv Häradsdomaren blir mindre synliga och att kontakten mellan småstugorna och smalhusen, som tillkom efter samma stadsplan, blir påtagligt mindre än idag.

De nya lamellhusen minskar friutrymmet söder om skolan. Detta bedöms inte i sig medföra några betydande negativa konsekvenser för kulturvärden då lamellhusen håller undan för Terrängparken som ger en tillräcklig frizon för skolbyggnaden.

Att skolans synlighet i stadsbilden minskar bedöms ge större konsekvenser. Skolans placering på en höjd i landskapet går tillbaka på de första stadsplanerna för Enskede. De offentliga byggnaderna har en särstatus i stadsbilden även om möjligheterna till monumentalitet inte tillvaratogs fullt ut när skolan ritades på 1960-talet. Under avlövad säsong är skolans strama tegelarkitektur synlig från Sockenplan. Det finns här under halva året en kontakt med omgivningen och de vältrafikerade stråken Sockenvägen och Enskedevägen. Det västra lamellhuset bryter denna kontakt och minskar skolans synlighet.

De föreslagna lamellhusens skala är nått men ändå anpassad efter moderna krav på bostäder. De har ett större djup än befintliga intilliggande smalhus

från 1930- och 40-talen. Lamellhusens djup ökade stadigt från de tidiga smalhusen på 1930-talet genom 1940- 50- och 60-talen och har fortsatt att göra så i takt med att bostadsstandarden höjts och bostäderna successivt blivit större. Byggreglernas minimimått för olika rumstyper och funktioner har ökat. Men även ekonomisk rationalitet och energiförbrukning har spelat in. Smala byggnadskroppar har en hög andel yttervägg per kvadratmeter bostad. Dagens energikrav gör att ytterväggarna är betydligt kraftigare än kring 1940. I stadsdelar som domineras av smalhus har förtätningar med nya lamellhus sedan länge gjorts med större husdjup och numera uppförs sällan byggnader med ett mindre djup än 12 meter.

Att bygga smalare skulle också omöjliggöra garage inne i byggnaderna. Att förtäta utan markparkering bedöms vara särskilt angeläget inom trädgårdsstadens gränser. Här är parkeringsfrågan elegant löst med samlad angöring till båda byggnadernas garage i mellanrummet mellan lamellhusen.

I detta fall görs bedömningen att de nya byggnadernas djup inte är av central betydelse för påverkan på kulturmiljön. Lamellhusens gavlar kommer inte att utgöra något framträdande stadsbildsmotiv och de nya byggnadernas gavlar kommer inte att samverka med befintliga gavlar i stadsmiljön. Det östra lamellhusets gavel blir väl synlig från Mellanparken och stråket till Hemmansvägen. Övriga gavlar blir mer undanskymda.

Höjden om fyra hela våningar avviker mot de befintliga byggnaderna som har tre hela våningar ovan en förhöjd källarvåning. Genom det indragna läget innanför befintliga smalhus upplevs takfoten likartad med de befintliga smalhusens när byggnaderna betraktas från Sockenplan.

Takformen gör att de nya lamellhusen inte får gavelrösten vilket påverkar upplevelsen av byggnadernas höjd. Den uppstickande takvåningen höjer lamellhusen något medan indraget i viss mån förmildrar detta.

Byggnadernas ökade höjd- och djupmått ger en viss förskjutning av skala. Denna förskjutning kommer att genom lamellhusens undanskymda läge och genom topografin att vara lokal och inte upplevas från omgivande stadsrum. Från delar av Sockenplan blir den indragna takvåningen dock väl synlig.

Mellan smalhusen kommer siktlinjen att smalna av.

Utformningsmässigt tas i detaljplaneförslaget material upp i smalhus-traditionen och omgivningen. Ljus slätputs och ljust tegel kännetecknar smalhusen vid Sockenplan. Att dessa material föreslås är starkt bidragande till att lamellhusen bedöms ge ett lågmålt avtryck och upplevas naturliga på platsen. Eftersom tegel endast används till delar av fasaden bedöms inte konkurrens uppstå med skolans tegelfasader. I form och utförande av balkonger, portar och fönster finns också beröringspunkter med smalhustraditionen men här finns samtidigt stort inslag samtida karaktärsdrag som strikt regelbunden fönstersättning med franska fönster (fönster utan bröstning), balkonger i varierande storlekar och remarkabla indrag runt portarna.

NYA PARHUS

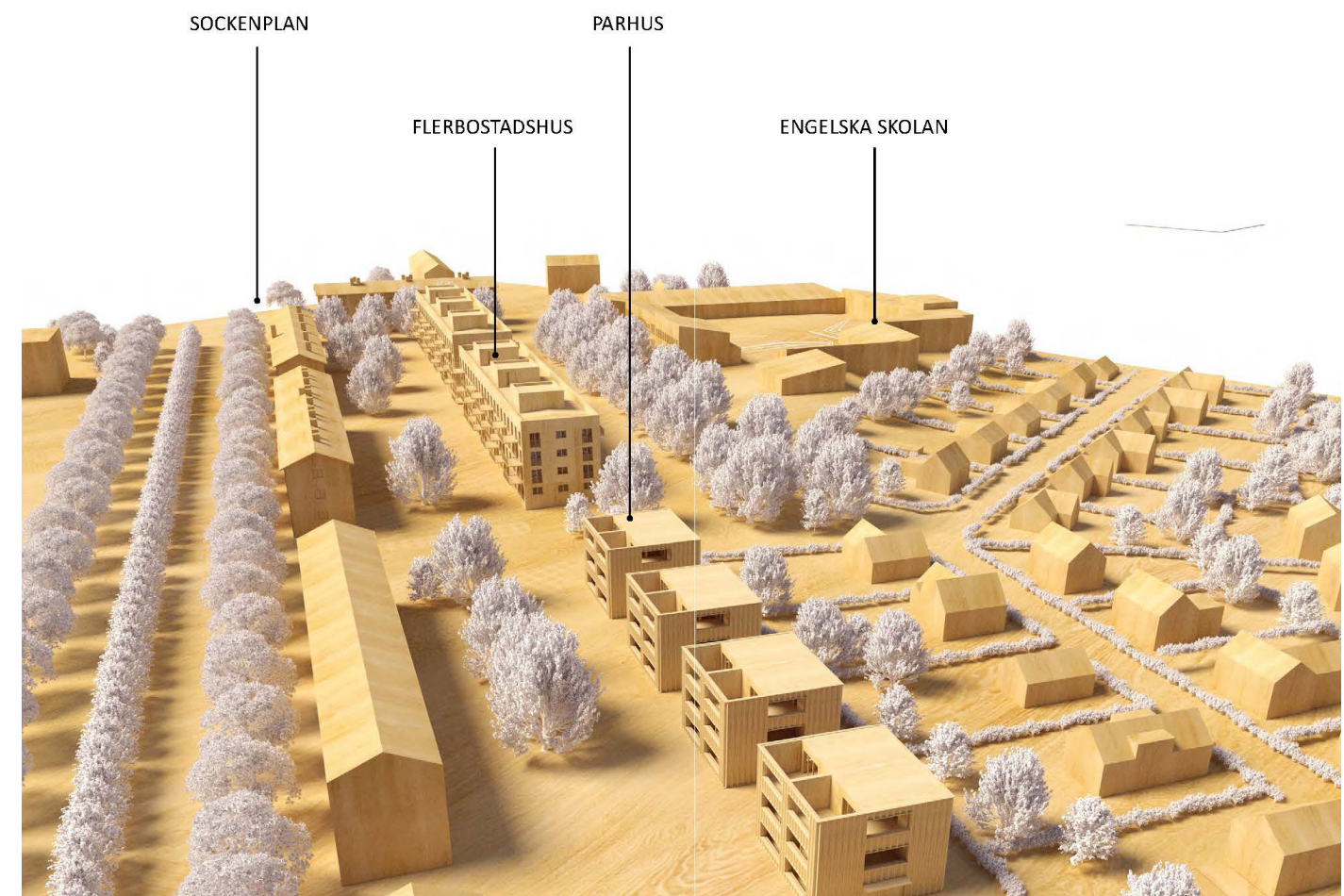
De fyra nya parhusen uppförs i den smalare, mindre använda delen av parken.

Parhus eller dubbelhus är liksom lamellhus en etablerad byggnadstyp i Gamla Enskede. Förslaget bygger vidare på de funktionalistiska delarna av Enskedes småhusbebyggelse där byggnaderna ofta har en tät kontakt med gatan. Enhetliga tomter med enhetlig avgränsning bygger vidare på den planerade småstugeområdets enhetlighet och ordning.

De nya parhusen uppvisar i volym och formspråk betydande skillnader gentemot dem som uppfördes under 1900-talets första del. Byggnaderna har ett relativt stort husdjup och ett trevåningsmotiv som gör att de har mer gemensamt med smalhusens skala än de intilliggande småstugorna.

Från Sockenvägen och gångstråket till Hemmansvägen innebär det västligaste av parhusen att inte någon av bakomliggande småstugor kommer att synas. Kontakten mellan Sockenvägen och småstugorna bibehålls dock i stort.

Parhusens arkitektur är otvivelaktigt samtida med kubiska volymer med strikt konsekvent fönstersättning. Den bygger vidare på traditionen i Enskede med småhus som företrädesvis har fasader av träpanel. Att koppla de nya byggnaderna till traditionen och platsens karaktärsdrag bedöms vara betydelsefullt. Fasadkulören kommer också vara viktig för hur anpassningen till platsen och dess kulturvärden upplevs. Ett val av kromoxidgrönt likt i planhandlingarna anpassar parhusen på ett välgörande sätt till den omgivande bebyggelsens värdebärande karaktärsdrag.

Förslag till ny bebyggelse inom planområdet. Lamellhusens takuppbyggnader har dock förändrats. Modell Tham & Videgård.

NY GATA

Den nya gatan som krävs för angöring till de nya bostäderna placeras i ett logiskt läge och har nätta mått. Genom att den föreslås bli en återvändsgata bryter den mot Gamla Enskedes sammanhängande gatumönster som förbinder de olika delarna av stadsdelen. Denna typ av trafiklösning bedöms inte vara förenlig med trädgårdsstadens karaktärsdrag. Från kulturmiljösynpunkt bör möjligheter att ansluta den nya gatan till Enskedevägen på sikt tillförsäkras i detaljplanen.

Eventuella farthinder och andra åtgärder som vidtas för att sänka hastigheten bör från kulturmiljösynpunkt vara lågmälda för att inte bryta mot karaktären i stadsdelens gatumiljöer. Armaturer för gatubelysning bör väljas med omsorg, stolparna bör inte vara för höga.

NY MARKPLANERING

Hur återstående delar av parken ska hanteras och utrustas är inte fastlagt i så tidigt skede som en detaljplan. I den programskiss som finns delas parkrummet som inte bebyggs upp i fyra parker:

Entréparken, Terrängparken, Mellanparken och Fickparken. Terrängparken ändras inte utan föreslås behålla sin karaktär av bevarad naturmark dominerad av uppvuxna träd.

Mellanparken och Fickparken är platser som tidigare (1936, 1940 och 1951) avsetts gestaltas för ökade vistelsekvaliteter.

En omdragning av gångvägar föreslås. Läget för gångvägen nedanför den trädbevuxna sluttningen justeras på en del av sträckan för att lamellhusen ska kunna inrymmas. Den norra delen som tillkom då skolan byggdes bevaras i befintlig sträckning. Gångvägen mellan Sockenvägen och Hemmansvägen föreslås integreras i Mellanparkens utformning. Från kulturmiljösynpunkt bör inte det funktionalistiskt utformade gångstråket förändras i alltför hög grad. I övrigt bedöms förändringarna i parkmiljön inte ge upphov till negativa konsekvenser för kulturvärden.

Platsen för den föreslagna Mellanparken.

PÅVERKAN PÅ RIKSINTRESSET

Motivet bakom att Gamla Enskede pekats ut som riksintressant för kulturmiljövården är den för Stockholm och landet sett tidiga trädgårdsstaden uppförd efter internationella förebilder. Såväl motiv- och uttryckstexter är fokuserade på den tidiga 1900-talsmiljön. Den funktionalistiska årsringen och småstugebyggandet på 1930-talet omnämns inte. Uttryckstexten innehåller heller inga formuleringar om trädgårdsstadens relation till omgivningen, siktlinjer eller liknande.

Kontakten mellan den riksintressanta miljön och planområdet är svag på grund av både grönska och på hur byggnaderna inom trädgårdsstaden är grupperade. Det finns inga långa siktstråk. Befintliga smalhus kan endast anas från vissa punkter inom den tidiga trädgårdsstaden.

Någon del av nya byggnader kan bli synliga från högt belägna punkter, såsom Enskede kyrka, men de påverkar utblickarna marginellt. Blickar in mot den riksintressanta miljön kommer inte påverkas i någon större utsträckning.

Planförslagets negativa påverkan på riksintresset Gamla Enskede bedöms bli marginell.

Bebyggelsen inom riksintresset har genom de korta siktstråken ingen kontakt med planområdet.

PÅVERKAN PÅ DEN KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA MILJÖN

Den kulturhistoriskt värdefulla miljön omfattar förutom det tidiga 1900-talets trädgårdsstad även 1930-talets småstugor, lamellhus och skolan från 1960-talet samt parken som berörs av planförslaget.

Den föreslagna bebyggelsen ändrar relationen mellan bebyggt och obebyggt och adderar en tydlig utbyggnadsetapp eller årsring i stadsdelen. Den nya gatan och byggnaderna kilar sig in i 1930-talsmiljön. Den nya återvändsgatan och dubbla rader flerbostadshus bryter mot befintlig uppbyggnad. Skolans synlighet minskar och utblickarna från skolan mot omgivningen söderut påverkas. Skolan blir dock fortsatt synlig från Sockenplans norra del. Parhusens större skala i jämförelse med småstugorna innebär en lokal skalförskjutning.

Som helhet bedöms dock planförslaget utgöra exempel på en gentemot kulturmiljön hänsynsfull förtätning både vad gäller byggnadstyper och placering av byggnaderna. Kring lamellhusen planeras för en grön och obearbetad karaktär direkt inpå byggnaderna, få ytor hårdgörs. Raden av parhus har släktskap med tidiga par- och radhus i Gamla Enskede och innebär en nytolkning av träpanelarkitekturen. Den större skalan motverkas av den föreslagna färgsättningen i grönt.

De nya husen kilar in i 1930-talsmiljön, mellan småhus, lamellhus och skola.

PÅVERKAN PÅ STADSBILDEN

Planförslagets bebyggelse kommer inte att innebära någon långtgående förändring av stadsbilden. Planområdet ligger dolt bakom 1930- och 40-talens skärm av smalhus och i norr ligger skolanläggningen på sin höjd och skärmar av de föreslagna lamellhusen. Från Hemmansvägen och Handelsvägen kommer förändringen bli mer markant medan projektets synlighet från huvudvägnätet är begränsad. Genomsynen från Sockenvägen till Hemmansvägens småstugor behålls till stor del.

Det västra lamellhuset blir ett nytt inslag vid Sockenplan då det blir synligt mellan befintliga smalhus i korsningen. Det kommer att skärma av skolan i ett av släppen mellan smalhusen. Byggnaden kommer också att kunna anas från tunnelbanestation Sockenplans nordligaste del.

Den nya bebyggelsen innebär inte någon markant förändring av stadsbilden eftersom planområdet ligger bakom skärmen av smalhus. Katolska skolan kommer fortsatt vara synlig i denna vy.

BESKRIVNING AV PÅVERKAN FRÅN UTVALDA
VYPUNKTER

FOTOPUNKT – 1 SOCKENPLAN

BEFINTLIGT

Vypunkten är belägen sydväst om Sockenplans rondell. Härifrån uppfattas både gavlar och delar av långsidor av smalhusen i kv Nämndemannen och kv Häradsdomaren 3. Mellan dessa framträder S:t Eriks katolska skola delvis dold bakom en dunge av träd. Framför skolan och i anslutning till smalhusen ligger ett öppet parkeringsgarage och en förrådsbyggnad som täpper till ytan mellan husen och gör att parken bakom dem döljs. Endast de uppstickande träden gör att den anas.

PÅVERKAN

Det nya lamellhuset framträder tydligt i gluggen mellan smalhusen där delar av nybyggnadens västra gavel och långsida synliggörs. Skolan på höjden försvinner då den i vyn ersätts av lamellhuset. Däremot kommer skolan att synas från andra punkter vid Sockenplan. Parken som tidigare anades bakom kompletteringsbyggnaderna döljs också helt. Den nya byggnadens takfot är underordnad smalhusens medan takformen och fönstersättningen snarare ansluter till skolans. Den översta takvåningen sticker upp en bit ovanför lamellhusets takfot och blir från detta håll väl synlig i vyn. Dock gör våningens stora indrag från gaveln att nybyggnaden sammantaget inte påverkar smalhusens dominans i stadsbilden.

Befintlig situation.

Vypunkten med föreslagen bebyggelse. Illustration Tham & Videgård.

FOTOPUNKT 2 – ENSKEDEVÄGEN MOT SYDOST

BEFINTLIGT

Fotot är taget invid gaveln till smalhuset vid Enskedevägen. Blicken följer gångvägen som förgrenar sig runt den trädbevuxna sluttningen. Härifrån uppfattas inte parkens fulla storlek och småstugorna är inte synliga. Skolan tycks trona på höjden medan de skuggade smalhusfasaderna som ligger lägre i landskapet har en nedtonad roll. Smalhusen ger dock en tydlig ram runt gräsytan. Bilparkering och komplementbyggnader vid smalhusen kan anas.

PÅVERKAN

De nya lamellhusen förändrar vyn som blir snävare. Smalhusen längs Sockenvägen blir inte längre synliga. Gångvägarna och träden i sluttningen bibehåller till stor del sin betydelse för vyn. Lamellhusen förstärker den dominerande riktningen i stadsbilden. Skolans strikta, kraftfulla arkitektur och läget på höjden gör att lamellhusen inte dominerar över den. Träden i sluttningen separerar skol- och bostadshusen, släktskapet vad gäller fönstersättning och förskjutningar i takfot gör dock att byggnaderna interagerar.

Befintlig situation.

Vypunkten med föreslagen bebyggelse. Illustration Tham & Videgård.

FOTOPUNKT 3 – SOCKENVÄGEN MOT HEMMANSVÄGEN

BEFINTLIGT

Fotot är taget från övergångsställe över Sockenvägen, i anslutning till gångstråket mot Hemmansvägen. Bakom Sockenvägens karaktärsfulla trädrader och genom öppningen mellan smalhusen öppnar parkrummet upp sig. Ett stort antal småstugor vid Hemmansvägen bildar en tät byggnadsmassa. Bakom småstugorna till vänster ses den övre delen av Tele2Arena. Gång- och cykelbanan viker av och sneddar genom parken.

PÅVERKAN

Det östra lamellhuset framträder till vänster i öppningen och begränsar siktinkeln något. Det västligaste av parhusen syns i sin helhet. Byggnaden skymmer ett antal småstugor. Kontakten mellan Sockenvägen och i förlängningen idrottsplatsen och småstugorna förblir tydlig. Gång- och cykelstråket uppfattas fortfarande som omgivet av fritt rum och grönska.

Befintlig situation.

Vypunkten med föreslagen bebyggelse. Illustration Tham & Videgård.

FOTOPUNKT 4 – HANDELSVÄGEN MOT NORDVÄST

BEFINTLIGT

Vypunkten är belägen vid Handelsvägen. Härifrån uppfattas parkmiljön närmast i sin helhet. De gräsbevuxna öppna ytorna dominerar vyn. Parken har en tydlig inramning av smalhusen vid Sockenvägen och Enskedevägen. Smalhusens gårdar upplevs från denna punkt som inramade av häckar och kantade av lövträd. Parkeringsplatser kan anas. Till höger om parken är skolan knappt synlig. Småstugor med komplementbyggnader framträder bakom höga häckar, buskage och lövträd. Stadsbilden framstår som välordnad även om viss grönska upplevs förvuxen och utmanar ordningen.

PÅVERKAN

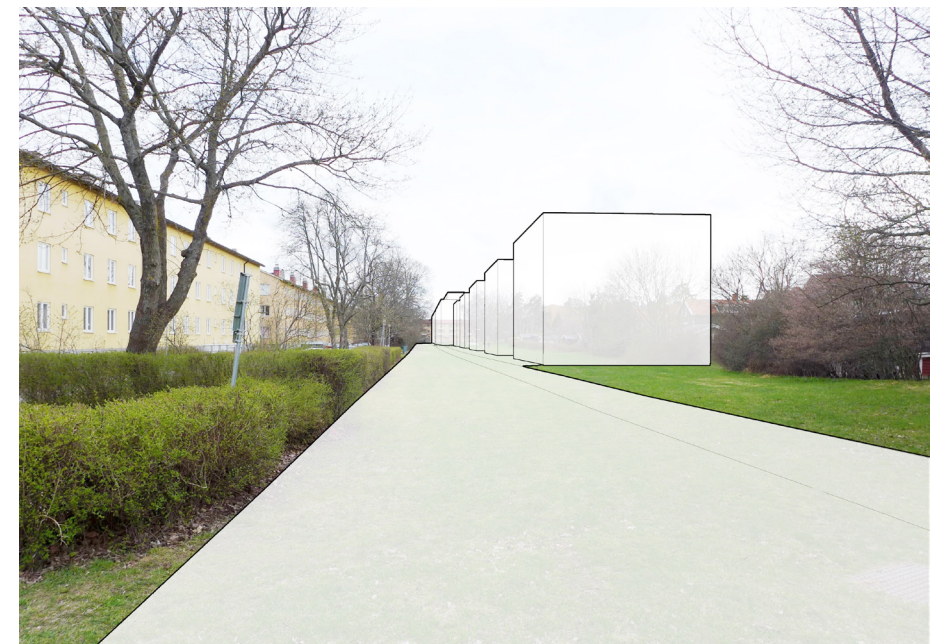
Från denna vypunkt blir den nya gatan en tydlig förändring, liksom parhusen. Lamellhusen framträder endast något. Upplevelsen av smalhusen påverkas måttligt, byggnaden vid Enskedevägen kan endast anas i fonden. Även skolan och några småstugor, främst deras komplementbyggnader, döljs (av parhusen).

Den nya gatan tar upp den dominerande riktningen i landskap och bebyggelse och de nya byggnadernas orientering mot gatan stärker det ordnade intrycket.

Parhusen upplevs jämnhöga med smalhusen och kan uppfattas som en uppbruten lamellhusvolym. Det kubiska intrycket är ett nytt inslag i området men fasaduppbyggnaden med tydligt urskurna fönster i regelbunden rytm har släktskap med både befintliga smalhus och småstugor. Den gröna fasadkulören gör att byggnaderna upplevs nedtonade och anpassade till trädgårds- och parkmiljön.

Befintlig situation.

Vypunkten med föreslagen bebyggelse. Illustration Tham & Videgård.

SAMLAD BEDÖMNING

Planförslaget tar sin utgångspunkt i förhållandena på platsen och utgör i flera avseenden en gentemot kulturvärdena i området hänsynsfull förtätning.

Parken som till stora delar bebyggs är en ovanligt ogestaltad park som saknar flera av de karaktäristiska dragen för den s.k. stockholmskolans parkmiljöer. Den tillhör inte de mer värdefulla av epokens parker. Förslag till bearbetning av parken har tagits fram vid flera tillfällen men aldrig utförts. Att parken bebyggs påverkar förståelsen för hur väsentliga grönytor var i den funktionalistiska stadsplaneringen, både för rekreation och som mellanrum som separerade olika bebyggelse typer.

Den nya gatan som anläggs har en logisk placering och mått som gör att den inte blir onödigt iögonfallande. Att den utförs som återvändsgata och inte ansluts till Enskedevägen bryter dock mot trädgårdsstadens befintliga uppbyggnad. Det bör i planen säkerställas att en framtida anslutning är möjlig.

Motivet med dubbla rader lamellhus längs Sockenvägen avviker från grundtankarna för Enskede. Per Olof Hallmans grepp med en tunn skärm av flerfamiljshus runt småhusen tillämpades även i 1930-talets utbyggnadsetapp. Lamellhusen är varsamt inplacerade innanför befintliga smalhus och med motsvarande längdmått. De byggs utan tillhörande gårdar eller markparkering för att bevara parkkaraktären.

Både lamellhus och parhus har mått som lever upp till ekonomisk genomförbarhet och dagens byggregler. De i förhållande till befintliga smalhus utökade husdjupen bedöms i detta fall inte ge någon betydande påverkan på kulturmiljön. Den inskjutna placeringen innanför befintliga smalhus gör att lamellhusens gavlar inte får någon framträdande roll i stadsbilden.

Lamellhusen föreslås byggas i fyra våningar med en indragen femte teknikvåning medan befintliga smalhus har tre våningar. Den utökade höjden bedöms inte bli problematisk från kulturmiljösynpunkt. Läget innanför befintliga byggnader medför att de nya husens höjd inte kommer att bli påtaglig, de kommer inte sticka upp synligt ovanför befintliga smalhus annat än i vyn från Sockenplan. Parhusens höjd är närmare smalhusens än småstugornas. Att den större skalan kommer närmare inpå småstugorna innebär en skalförskjutning lokalt som främst påverkar den närmaste omgivningen.

Utformningsmässigt är byggnaderna samtida men i några avseenden tydligt förankrade på platsen. Material och kulörer har stor betydelse för anpassningen till sammanhanget och upplevelsen av kulturmiljön. De som redovisas i planhandlingarna bedöms vara i hög grad lämpliga. Material och kulörer är en viktig fråga att följa upp och säkerställa i utformningen av planen.

Riksintresset för kulturmiljövården Gamla Enskede påverkas marginellt av planförslaget.

Den kulturhistoriskt värdefulla miljön påverkas främst av adderandet av ny återvändsgata, en dubbel rad flerbostadshus och en inkilad årsring i 1930-talsmiljön. Skolan blir mindre synlig i stadsbilden och utblickar från skolan söderut försvinner. Obebyggda delar av parken hanteras på ett för kulturmiljön lämpligt sätt med insatser för ökad användbarhet där så är möjligt och bevarande av naturkaraktären i terrängparken som ger fritt rum runt skolan. Gångstråket från Hemmansvägen mot Sockenvägen och gångvägen söder om skolan behåller till stor del sin karaktär. Hur de bibehållna delarna av parken ska gestaltas är inte i detalj utrett i detta skede.

Sammanfattningsvis blir de mest omfattande negativa konsekvenserna för kulturmiljön att skolans synlighet från delar av Sockenplan förloras och att en flerfamiljshusskala etableras närmare småstugorna.

För att skolan skulle fortsätta vara synlig från Sockenplans cirkulationsplats under avlövad säsong skulle det västra lamellhuset behöva sänkas med minst två våningar, vilket inte bedöms realistiskt i förhållande till skolans begränsade betydelse för stadsbilden. Även vid en sådan sänkning skulle byggnadens arkitektur inte komma till sin rätt och förståelsen för skolbyggnadens funktion minska.

Den skalförskjutning som parhusen ger upphov till, att de befintliga smalhusens skala flyttas in i området, ger en negativ påverkan på trädgårdsstadskaraktären men påverkar i detta fall endast närområdet.

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Andersson, Thorbjörn (red), Svensk trädgårdskonst under fyrahundra år. Stockholm, 2000
- Enskede, Eva Wehlin-Fürst, BOOM-gruppen, KTH Arkitektur, AB Stockholms hem, 1999
- Gamla Enskede, byggnadsinventering 1974, kompletterad 1976, Stockholms stadsmuseum 1977
- Parkplan Enskede-Årsta-Vantör, del 2, Beskrivning park för park och naturområden. Trafikkontoret, Stockholms stad, 2016
- Schönback, Hedvig (red), Alla tiders Stockholm. Riksintressen för kulturmiljövården. Stockholm, 2014
- Stavenow-Hidemark, Elisabet, Villabebygges i Sverige 1900-1925. Inflytande från utlander, idéer, förverkligande. Lund, 1971
- Söderström, Göran & Bernhardsson, Siv (red.), Stockholm utanför tullarna: nittiosju stadsdelar i ytterstaden. Stockholm, 2003

INTERNETKÄLLOR

- Bebyggelseregistret, RAÄ, <http://www.bebyggelseregistret.raa.se>
- Stockholmskällan, <https://stockholmskallan.stockholm.se>
- Stockholm Stad – Bygg- och plantjänsten: Gällande planer
- Översiktsplan för Stockholm, 2018, <https://vaxer.stockholm.se/tema/oversiktsplan-for-stockholm>
- Digitala Stadsmuseet, <http://digitalastadsmuseet.stockholm.se>

ARKIV

- Stockholm Stad – Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv
- Stockholm Stad – Trafikkontorets arkiv